

Fig. 1. Kirke og omgivelser set fra syd. Odense luftfoto 1957. KglBibl. - *The church and the landscape looking north. The large school building beside the church was demolished 1986.*

TØRRING KIRKE

VRADS HERRED

Sognet er nævnt første gang 1411, da Johan Skarpenberg solgte Tranholm til dronning Margrethe (s. 4255); i det tilhørende gods indgik tre gårde ved Tørring, to øde i henholdsvis Trætteskov¹ og Urskov og en »bygt« i Tørring skov. Kirken er omtalt 1524,² da den bidrog med det betragtelige beløb 18 mark til Frederik I.s ekstraskat, den såkaldte landehjælp.

I senmiddelalderen fik kirken sit regnskab revideret af bispens provst, hvilket må betyde, at den, som de fleste kirker på egnen, var underlagt bispestolen eller domkirken i Århus.³ Ved reformationen 1536 er den da inddraget af kronen, som 1579⁴ bortfæstede kongetienden til Erik Lunge, ejer af sognets *hovedgård* Stovgård. I løbet af 1600'ernes første halvdel udbyggedes forbindelsen mellem gård og kirke, 1617⁵ i form af livfæstebrev på konge- og kirketienden til den udvalgte prins' kammerjunker, Christian Thomesen Se-

hested, dernæst 1642,⁶ da Sehested som kongens kansler ansøgte om og bevilgedes jus patronatus til kirken (jfr. tårn). Frem til Stovgårds udstykning i 1790'erne bevaredes båndene mellem gård og kirke til trods for, at ejerne i den lange periode skiftede temmelig hyppigt.

Fra kansleren overgik kirken til sønnen Axel (jfr. alterkalk), hvis ejerskab er bevidnet 1666.⁷ Derefter erhvervedes den af generalløjtnant Niels Rosenkrantz (†1676), hvis enke Berte Skeel (jfr. †alterklæde) 1686 solgte kirken til Kaptajn Peiter Ferdinand von Haugvitz⁷ (jfr. †gravkapel), hvis arvinger ved major Munich 1701 solgte den til kammerherre Christian Albrecht Brockdorff til Lindau. 1718 gik den til oberst Henrik Brockdorff til Grundet,⁸ hvorefter den 1722 erhvervedes af oberst Henning von Arensdorff⁹ (jfr. †gravkapel). Han tog i sine senere år pant i kirken hos

apoteker Jacob Schmidt i Horsens, hvis enke Anna Margrethe Helms (jfr. vindfløj) erhvervede kirken ved Arensdorffs død 1751.¹⁰ Apotekerparrets søn Gottfried overtog den 1760 og solgte den 1769¹¹ til kaptajn Christian Frederik Tønne von Lüttichau. 1776 blev kirken afhændet til kammerherre Frederik Ludvig Christian von Beenfeldt til Serritslevgård, som to år efter solgte den til Just Frederik Wodskou. På auktion 1787 over Wodskous ejendomme gik Tønning kirke til justitsråd Thyge Jesper de Thygeson på Matstrup (Tyrsting herred).¹² Ved Stovgaard's efterfølgende udstykning¹³ blev kirken købt af sognets tiendeydere,¹⁴ hvorfra den overgik til selveje 1. juli 1912.

Fra før reformationen og frem til 1911 var sognet *anneks* til Åle (jfr. Linnerup, s. 4309 og Hammer, s. 4331).

Møntfund. 1830 blev fundet ikke mindre end godt 2500 danske og navnlig udenlandske *mønter, der ca. 1060 var nedlagt i en lerkrukke ved grusgraven nord for kirkegården. Nu i NM.¹⁵ 1917 fremkom »ved kirken« et par mønter (Valdemar Sejr og Erik Menved) (NM. F. P. V, nr. 1395).

1996: Tørring sogn indgår (siden 1971) i Haderslev stift og ligger i Tørring-Uldum Kommune, Vejle amtskommune.

Kirkebyen ligger centralt i det frugtbare sogn, der omfatter arealer på begge sider af Gudenå. Kirken befinder sig i nogen afstand fra den ældre landsby, hvis gårde og huse lå et stykke nordpå ved gadekærene (fig. 39). Bygningen er rejst på et terræn, der skråner sydpå ned mod åen. Kirkegårdens søndre hegn har nok altid haft karakter af støttemur over de fugtige engdrag i den flade dalbund. Før i tiden må der have været en fin udsigt over det åbne ålandskab.

Omtrent en kilometer fra kirken, på den anden side af åen, ligger sognets hovedgård Stovgård, hvis ejere tidligere (jfr. s. 4391) sad inde med kirken og her har sat sig spor på forskellig måde. Pontoppidan¹⁶ påpeger, at gården egentlig ligger i Koldinghus amt.

Navnlig syd for Gudenå har i nyere tid spredt sig en omfangsrig bebyggelse (jfr. fig. 40) i tilknytning til den 1891 oprettede (og 1962 nedlagte) jernbane, der i første omgang gik til Horsens og senere forlængedes vestover.

Kirkegården angiver byens betragtelige vækst i form af en række udvidelser, der bortset fra mindre justeringer i kanten af det ældre areal er

foregået mod nord og nordøst. Nedrivninger og reguleringer i nyeste tid har ændret situationen omkring kirken en del; mest indgribende er utvivlsomt fjernelsen 1986 af den store skolebygning uden for nordre hegn (jfr. fig. 1).

Den første *udvidelse*, som er omtalt, gennemførtes 1877¹⁷ og var øjensynlig afbegrænset omfang. Mindrejusteringer i forbindelse med sløjfning af hus i vestre skel fandt sted i 1880'erne, før man påbegyndte anlæggelse af en »assistenskirkegård« nordøst for den ældre. Af hensyn til »indgangen til skolen« adskiltes den nye kirkegård fra den gamle ved en vej (Degnevej) langs dennes nordside.¹⁸

I første fase androg arealet knap 3000 m², senere er det i flere omgange udvidet mod nord (omkring 1915, 1940 og i begyndelsen af 1970'erne¹⁸), således at den nye kirkegård nu er mange gange større end den oprindelige.

Hegningen af den *ældre kirkegård* udgøres af stengærde, der i vest er støttemur, kronet af tjørnehæk. Også terrænfaldet på sydsiden betinger som nævnt en støttemur, der her er støbt med brudsten på synets forlangende 1904. Behov for reparation og oplægning er tidligst omtalt 1725¹⁹ og siden gentaget med jævne mellemrum.

Der er to hoved*indgange*, en i nord og en i syd, begge med jerntremmefløje ophængt på granitstolper, desuden en låge i øst. Søndre indgang, hvis stolper vist er fornyet i 1980'erne,¹⁸ sidder oven for en trappe ned til forpladsen ved Ågade (Gammel Vejle-Viborg landevej). Nordre indgang er placeret ud for våbenhuset, på den side af kirken, der vender mod den ældre landsby.

Indgange er tidligst nævnt 1616,²⁰ da øvre del af vestre port skulle ommures. Af yderst kortfattede og delvis tvetydige formuleringer frem til 1743²¹ synes at fremgå, at der foruden porten var to låger, og at alle tre indgange var *murede*, teglhængte og forsynet med *triste*. Når indgangene 1817²² atter nævnes, sidder der stakitfløje i dem, og i de følgende årtier anføres reparationer og fornyelser.

Det enkle, grundmurede og teglhængte *ligkapel* i blank mur af røde sten står i skellet ved kirkegårdens hjørne i øst. Huset, der er ændret,

Fig. 2. Kirken set fra nordvest. Carl Neergaard fot. 1896. - *The church seen from the north-west.*

bl.a. ved tilbygning af redskabsrum og toilet, er uvivlsomt identisk med det, der 1908¹⁸ lå uden for heget og ansås for privat, »bygget for indsamlede midler«. Som afløser opføres 1995-96 efter tegning af Ib Lydholm og Asger Thomsen, Thisted, et muret, hvidkalket og teglhængt ligkapel vest for nordre del af nuværende vestskel.

Træbeplantningen udgøres af klippede linde langs gærdet, undtagen i vest, og en allé fra port til våbenhus. Ældre træer i nord og vest skulle fjernes henholdsvis 1940 og 1954¹⁸.

1848 foreslog synet anlæggelse af gange til våbenhuset, og 1866 skulle hele området planeres.¹⁷ Det brolagte fortove langs kirkens nord- og østsider kan være foranlediget af synets henstilling 1944;¹⁸ fornyet i 1960'erne. Den obligate bræmme af ler og skarp grus omkring bygningen stod på dagsordenen 1879.¹⁸

Anlæggelse af den *nye kirkegård* er som nævnt indledt 1898, og i årene herefter plantedes hæk af tjørn til afløsning af et midlertidigt raftehegn. I

de to indgange placeredes jernlåger mellem rødstenspiller med »cementtag«. Volmer Rud Nielsen udarbejdede i forbindelse med udvidelsen i 1970'erne en beplantningsplan med klippede linde og hegn af bøg, delvis i stedet for tjørnehækkene. På området ligger hus til redskaber m.v.

På det store græsklædte areal mellem kirkegården og skråningerne nordfor, hvor tidligere landsbyen havde fælles grusgrav, er 1995 opført en teglhængt rødstensbygning med kontor, konfirmandstue o.a. Huset er tegnet af ovennævnte arkitekter Lydholm og Thomsen og har visuelt en samlende virkning i vinklen mellem gamle og nye kirkegårde.

BYGNING

Kirken består af kor og skib, der formentlig er opført omkring år 1200; hertil slutter der sig en senmiddelalderlig forlængelse mod vest samt en række yngre til- og udbygninger. Ældst og fra årtierne før reforma-

Fig. 3. Kirken set fra sydvest. KdeFL fot. 1995. - *The church seen from the south-west.*

tionen er det nordvendte våbenhus, og fra samme periode stammer hvælvene i kor og skib. Senere er rejst det kraftige tårn, som traditionen vil henføre til Christian Thomesen Sehesteds tid som kirkeejer i første halvdel af 1600erne (s. 4391). Efter tegning af S.F. Kühnel er 1916 på skibets sydside tilføjet det store sideskib, som 1966 mod øst er suppleret med sakristi og præsteværelse i en separat tilbygning. Orienteringen har en svag afvigelse mod syd.²³

Koret er *afsat* med en udvendig længde svarende til bredden, mens denne er lidt større end den indvendige i skibet.

Materialet er udvendig granitkvadre, indvendig marksten. Facaderne er rejst på skråkantsokkel, og der konstateres ikke forbandt mellem korets og skibets skiftegeange. Navnlig på nordsiden er adskillige af soklens blokke beskadiget på en måde, der tyder på, at bygningen har været hjemsoget afbrand. I skibets bevarede taggavl ses den rå kamp henmuret i jævne lag, hvor der i fugerne indgår teglstumper.

Både Løffler og Uldall, som besøgte kirken før den store ombygning 1916, konstaterede to *indgange*; Løffler observerede en vandret dæksten over den tilmurede syddør, mens Uldall noterede, at begge portaler var ændrede, og at der knap var spor af den søndre.

Siderne i nordre indgang er muret i tegl, hvilket dog ikke udelukker, at den er oprindelig, idet teglsten, som fremgået ovenfor, har eksisteret på byggepladsen. Tilsvarende findes andre steder i Tyrsting og Vrads herreder, ligesom dørens ret vestlige placering er nærmest karakteristisk for dette område, der ligger stiftstaden fjernest. Dog må døråbningens overdækkende fladbue være fremgået ved en ændring.

Videre iagttages på skibets nordside, tæt øst for våbenhuset, et fladbuet, udvendigt 98 cm bredt og over terræn 195 cm højt, nu tilmuret, tilsyneladende sekundært dørhul, hvor langsides sokkel er frembragt i cementmørtel. Også indvendigt anes åbningen, der måske har givet

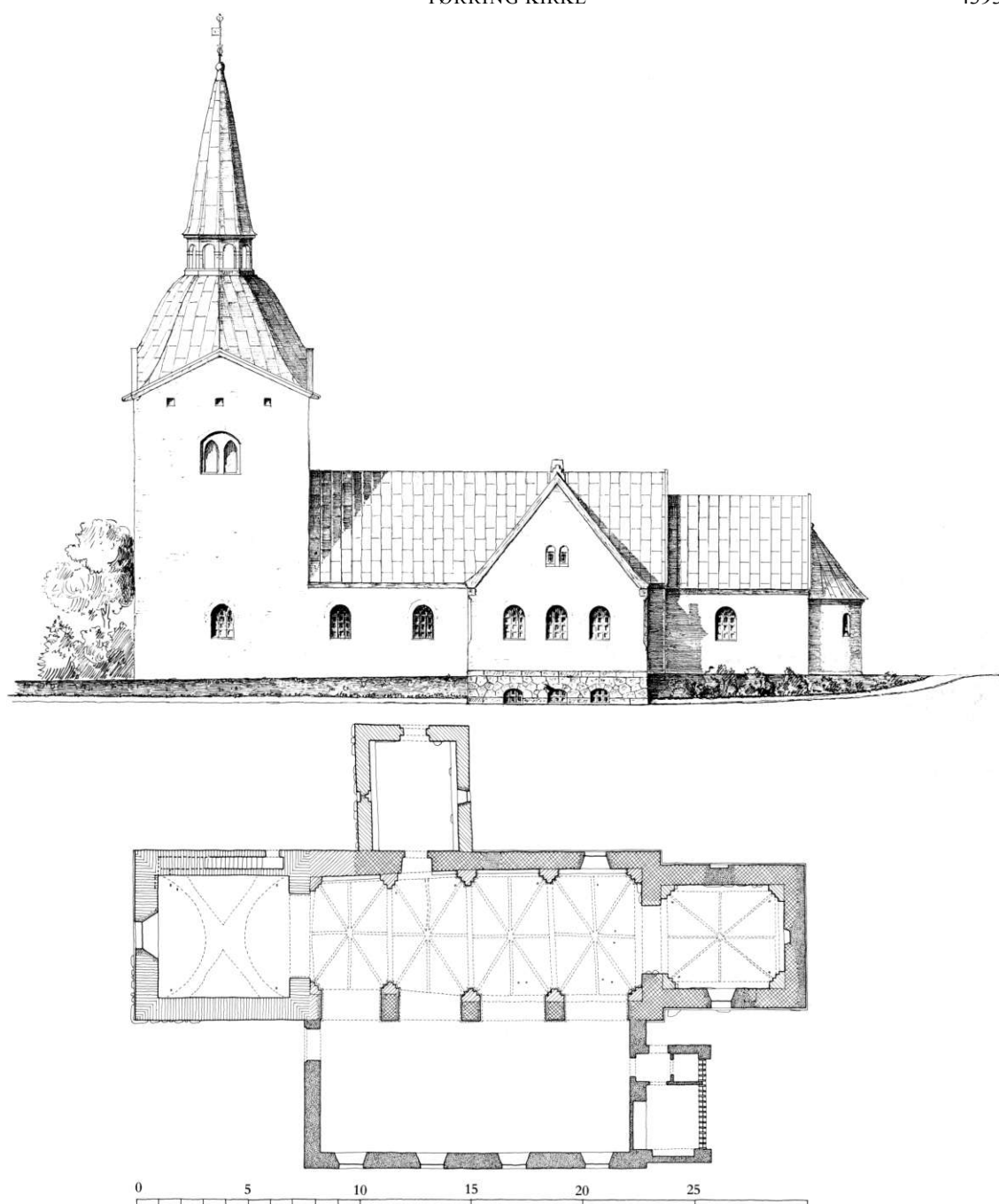

Fig. 4. Ikke benyttet ombygningsforslag af S.F. Kühnel ca. 1910 (s. 4400) og grundplan 1:300 tegnet 1995 af KdeFL på grundlag af bl.a. restaureringsprojekt af Rolf Graae og Richard Aas 1965. - *Proposal for rebuilding (not executed), and ground-plan of the present church.*

adgang til en lukket $\dagger$ stol. Det har været formodet,²⁴ at denne relativt lave dør gik tilbage til kirkens opførelse. Imidlertid forekommer det ejendommeligt, at hverken Løffler eller Uldall

har observeret åbningen, men blot skriver, at kirken har to indgange. Man må forestille sig, at den 1916 fjernede syddør på traditionel vis har siddet over for den nuværende indgang.

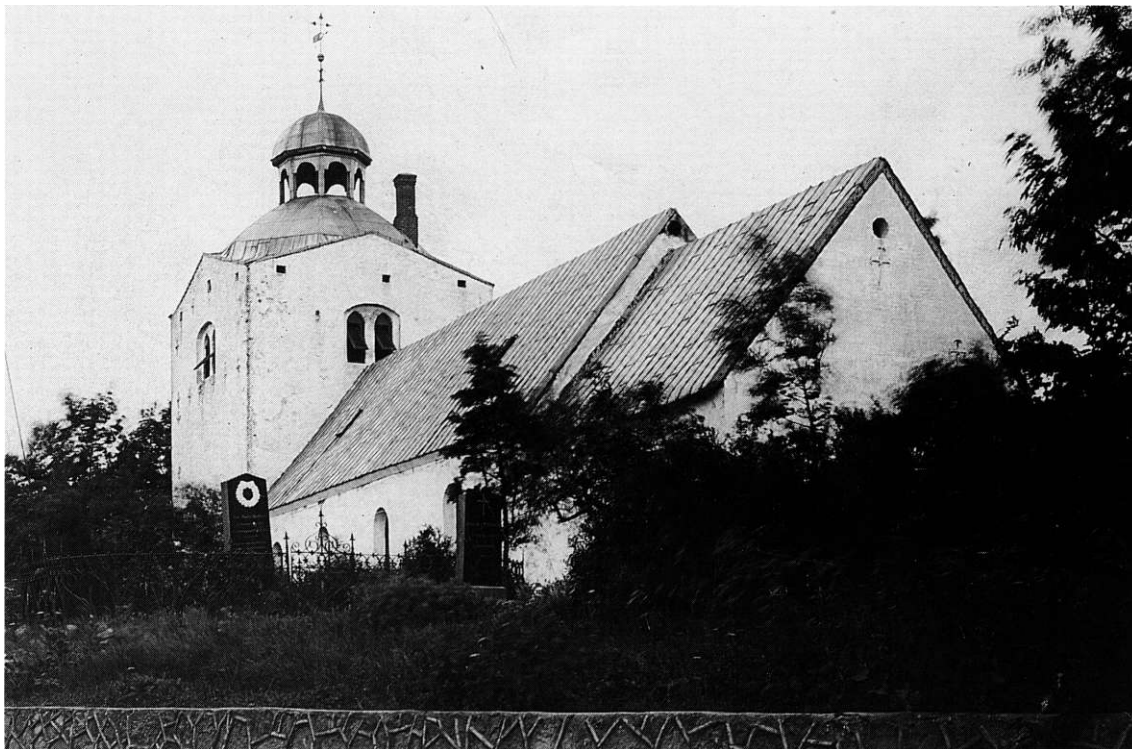

Fig. 5. Kirken set fra sydøst. Poul Nørlund fot. 1914. - *The church before the addition of aisle and sacristy.*

Oprindelige *vinduer* er stort set forsvundet; i korets østvæg er en rundbuet niche (88x70 cm), der dels sidder usædvanlig højt (underkant 218 cm over nuværende gulv), dels er omgivet af murværk, der snarest vidner om gavlens omfattende fornyelse. Et tilmuret, 58 cm bredt vindue skimtes muligvis på skibets nordfacade øst for våbenhuset, over den ovennævnte dør.

I korets søndre væg er en rektangulær, 26 cm høj *niche* med bund 109 cm over det nuværende gulv.

Tilføjelser og ændringer. Ligesom ved de fleste andre kirker foregik i Tørring i senmiddelalderen om- og udbygninger, der afgørende ændrede det oprindelige udseende. Skibet forlængedes mod vest, der indbyggedes hvælv og tilføjedes et våbenhus. Rækkefølgen af disse aktiviteter kan næppe fastslås med sikkerhed, og nogle af dem kan have fundet sted på samme tid. Muligvis er korets hvælv muret som omdannelsens første fase, mens vestforlængelsen synes knyttet sammen med skibets overhvælving,

der antagelig er gennemført etapevis som led i dette arbejde.

Vestforlængelsens gavl er forsvundet ved tårnets opførelse, og sammenbygningen med det ældre skib har ikke efterladt nogen klar grænse, hvorfor udstrækningen ikke kan konstateres med sikkerhed. Sydmurens omdannelse 1916 medvirker til yderligere sløring af forholdene. Over portalens vestside, øverst på nordfacaden, synes nogle kvaderskifter at angive et hjørne, men samtidig forekommer murværket så ombygget og tvetydigt, at der snarest er tale om, at vestforlængelsen har afstedkommet en ombygning af skibets vestligste parti. Der indgår mursten i forlængelsen, som overvejende er opført af antagelig genanvendte kvadre og marksten. Murene er kraftigere end i det ældre skib, således at det er svært at afvise tanken om, at forlængelsen skulle udgøre underdel af et tårn.

Mest bemærkelsesværdigt er dog, at væggene forløber skråt, således at rumbredden i det forlængede skibs vestre ende er kendeligt mindre

Fig. 6. Kirken set fra sydøst. KdeFL fot. 1995. - *The church seen from the south-east.*

end i øst. Tillige er den bevarede nordvæg ejendommelig ujævn og ligesom ikke færdigbehandlet til trods for, at dens øvre del har en kalkmalet dekoration, der må være omtrent samtidig med muren (jfr. s. 4406).

*Hvælvs*lagningen er antagelig indledt i koret, således som det synes ofte at have været tilfældet, i hvert fald afviger hvælvet her i sine enkeltheder fra skibets (jfr. kalkmalerier). I overensstemmelse med gængs praksis på egnen er hvælvet ottedelt og båret af falsede hjørnepiller og skjoldbuer. Østre piller er bemærkelsesværdige ved at indeholde et fremspring mere end sædvanligt, og de murede, ca. 30 cm høje klodser ved foden af de vestre røber muligvis, at murersjakket her overvejede noget tilsvarende. Til forskel fra skibets østre hvælv har korets ikke vederlagsbånd, og ribberne er kun en kvart sten brede med overribber uden kamtrin. Mindre udbredt, men forekommende i hele landet, er det fænomen, at hvert af de fire afløbshuller er foret med et par sammenlagte hulsten, som dan-

ner et rør og rager lidt ud i rummet (fig. 8), hvorved vandet ledes væk fra murværket.

Skibets fire hvælvinger svarer i store træk til korets, men som nævnt er der forskelligheder, således at deres opmuring formentlig har udgjort en selvstændig entreprise. Yderligere er der sådanne mindre afvigelser mellem de to østre fag og de to vestre, at arbejdet må være gennemført i to etaper (jfr. kalkmalerier). Alle fag er muret med sædvanlige halvstensribber samt skjold- og gjordbuer, hvor vederlaget kun i den østre del er markeret med et fremspringende skifte (jfr. fig. 12 og nedenfor, ombygning 1916). I sammenhæng med denne forskel konstateres, at de to østre fag ikke har overribber, mens dette er tilfældet i vest, hvor diagonalribber og gjordbuer tillige er udstyret med kamtrin forneden. Et par huller foroven i det østligste hvælvs østre del har nok haft forbindelse med reb til fmessekløkke.

Våbenhuset, der er lagt på den side af kirken, som vender mod den ældre landsby (fig. 39), er

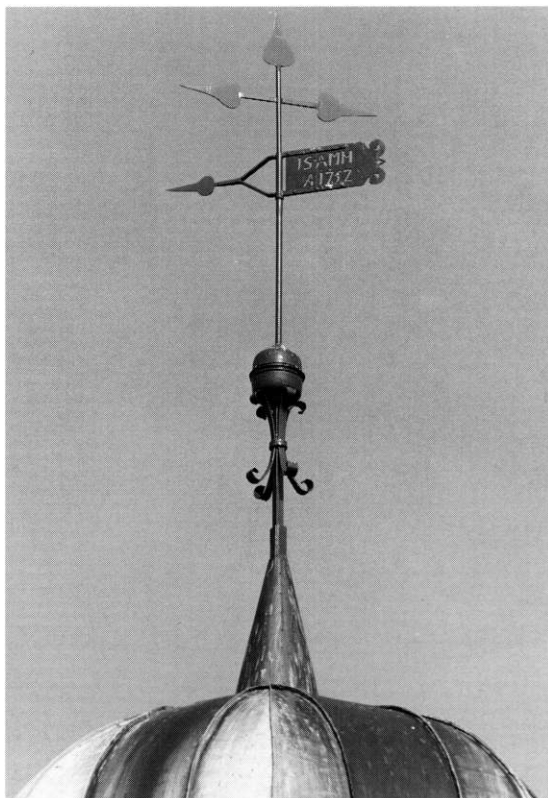

Fig. 7. Vindfløj (s. 4399). Henrik Wichmann fot. 1995. - *Weather vane.*

Fig. 8. Nordvestre afløbshul i korets hvælv (s. 4397). Henrik Wichmann fot. 1995. - *Outlet pipe in the chancel vault.*

opført af munkesten på en syld af marksten, som træder frem på vestsiden. Forneden i murværket indgår skifter af granitkvadre, og foroven er langsiderne afsluttet med falsgesims. Taggavlen er ommuret i små, røde sten, og muligvis er det i sammenhæng hermed, at den til begge sider falsede døråbning er gjort fladbuet. I følge synsprotokollens beskrivelse 1862 havde døren dengang »foroven rundt gitterværk af træ«. I vestmuren er der en tilmuret lysglug, der både ude og inde er placeret i en halv sten dyb, rundbuget niche, mens vinduet i østmuren vist skyldes synets forlangende 1856.¹⁷ Ved hver langvæg er der en *muret bænk*, som dels må have været bredere, dels antagelig har fortsat langs de andre vægge. Spor af *†vievandskar*, nævnt af Frantz Hansen, er ikke synlige i dag.

Bygningen nævnes tidligst 1683-84,²⁵ da den manglede tagsten, og taget skulle forskælles; 1702 konstaterede synet, at der hverken var loft eller dør, og 1716 bemærkede man, at der var et *†munderings skab*¹⁹ (jfr. s. 4418). 1847 ønskedes *†kalkbænken* fjernet og 1897 en *†lem* i gulvet;¹⁷ i følge beskrivelsen 1862 var dette lagt med munkesten.

Det kraftige *tårn*, der sandsynligvis skal henføres til første halvdel af 1600erne (jfr. nedenfor), er jævnbredt med skibet og på det nærmeste kvadratisk i grundplan. Det er to stokværk højt over det hvælvede tårnrum.

På en syld af marksten, der træder frem ved det sydvestre hjørne, er tårnet opført af næsten munkestensstore mursten i vekslende skifter af løbere og bindere uden klart forbandt; således er murværket i hvert fald på øvre stokværks vægge, som ikke dækkes af hvidtekalk. Forneden i facaderne indgår lag af utvivlsomt genanvendte granitkvadre, og på vestsiden forløber en sokkel, hvori indgår en del skråkantkvadre, der tænkeligt her er benyttet for tredje gang. Navnlig syd- og vestfacaderne bærer præg af reparationer og skalmuring (bl.a. nævnt 1856¹⁷ og 1889¹⁸). På vestsiden står med jernstal »1794« (foroven) og »1636« (forneden).

Tårnrummet (fig. 9) overdækkes med et langsgående, muret tøndehvælv, der har en stik-kappe i hver side. Ved en bred, rundbuget arkade

Fig. 9. Tårnrummet. Thomas og Poul Pedersen fot. 1967. - *The tower chamber.*

står rummet i åben forbindelse med skibet. I hver side af åbningen sidder et vederlagsbånd af et par udkragede, halvrunde skifter, der formidler overgang til arkadens øvre del, som er noget smallere end den nedre. I vest er der et relativt stort, rundbuet vindue, der kan være oprindeligt, men er ændret og bl.a. har været tvedelt i forbindelse med det nedennævnte fgravrum og fupulpitur.

Adgangen til de øvre etager foregår på nord-siden ad en dør i jordhøjde, hvorfra en trappe i murlivet fører op til mellemstokværket. Her har

en nu tilmuret åbning givet passage til skibets loft. I tredie stokværk, hvor klokkestolen er opstillet, er der mod hvert verdenshjørne et glamlul bestående af to tætstillede, spidsbuede åbninger, der udvendig sidder i et fladbuet spejl.

Tårnets mest bemærkelsesværdige træk er taget, som over de fire lave gavltrekanter, hver med tre store, gennemløbende bjælkehuller, er formet som en lav, ottesidig kuppel, hvorpå står en ligeledes ottekantet lanterne med en svagt løgformet kuppel. Denne krones med en høj stang med *vindfløj* over en fladtrykt kugle, der

nu hviler på fire volutbøjler; det kronende kors' arme afsluttes med spydspidsformede blade (fig. 7). I fløjen læses »IS AMH A 1752« for kirkeejeren Anna Margrethe Helms og hendes året før afdøde mand Jacob Schmidt (jfr. s. 4392).

Tårnet er nævnt første gang 1689-90²⁵ som teglhængt, hvilken materialeangivelse ikke harmonerer med oplysninger fra begyndelsen af det følgende århundrede, da det 1715 og 1716¹⁹ hedder, at taget er klædt med skifer, der dog »efterhånden er afløst af spån«. Endnu i synsprotokollens beskrivelse 1862 anføres spån. 1875 oplagdes der zink, hvis udstrækning dog ikke præciseres; muligvis gjaldt det kun lanternens kuppel. På »tårntaget« lagdes der 1886 pap, som nogle år senere blev udskiftet med bly nærmest murkronen (jfr. fig. 2 og 5). 1908 foreskrev synet reparation af tagværk og omlægning af blyet; 1926 udskiftedes dette med kobber.¹⁸ 1717¹⁹ noterede synet, at tårnet er »uden bræk både i bygning og staffing«.

Pontoppidan,¹⁶ der ved midten af 1700'erne karakteriserede tårnet som »smukt og rundt« (det sidste formentlig en hentydning til tagformen), oplyser, at det er bygget af kansler Sehested (jfr. s. 4391). Denne datering, som samstemmer med vestsidens årstal 1636, harmonerer med de relativt tynde mure og tårnrummets hvælv. Den usystematiske skiftegang modsiger ingenlunde en opførelse på Christian IV.s tid, da også skifer

var udbredt som tagmateriale. Den omstændighed, at tagets natursten omkring år 1700 bar præg af tidens tand, styrker en formodning om, at tårnets usædvanlige top har udgjort afslutningen på byggeriet og da utvivlsomt har været ønsket af den berejste bygherre.²⁶ Om sten med indskrift, se s. 4420.

Skønt der i ældre tid ikke nævnes reparationer af taget eller lanternen, må sådanne antages at have fundet sted og har utvivlsomt haft indflydelse på enkeltheder i den nuværende udformning. Årstallet 1794, som endnu ved Løfflers besøg stod på sydsiden, synes at kunne referere til en istandsættelse efter sogneboernes erhvervelse af kirken (s. 4392).

Tårnrummet var tidligere med en halvmur adskilt fra skibet og benyttet som fgravkapel (s. 4420), hvorover der var indrettet »tilhøreløft« (s. 4418); 1854 nævnes første gang tanken om at fjerne begravelsen for at inddrage rummet i kirken, og 1867 foreskrev synet, at rummet blev sat i stand og de der henstillede (bygningens) materialer fjernet.¹⁷

Det stor *sideskib* (fig. 11) på skibets sydside er forårsaget af det pladsbehov, som første gang nævnes 1908;¹⁸ man henviste til lov af 8. maj samme år om udvidelser. Pontoppidan beskrev kirken som alt for stor, men med stationsbyens vækst ændredes forholdene, og kirkebestyrelsen bestilte et projekt i Århus hos S. F. Kühnel²⁷

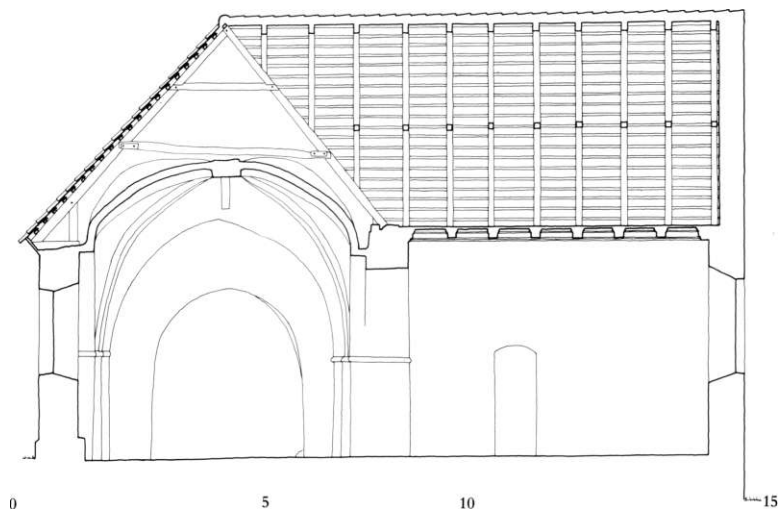

Fig. 10. Tværsnit 1:150. Målt af Johan Bennetsen 1992, tegnet af KdeFL 1995. - Cross section to the east.

Fig. 11. Indre, set mod sydvest. Henrik Wichmann fot. 1995 - *Interior to the south-west, looking from the nave into the aisle from 1916.*

(1851-1930). Da ønsket om en forøgelse med skønsvist 150 siddepladser blev forelagt den kgl. bygningsinspektør Hack Kampmann, søgte denne 1913 over for kirkeministeriet at slå til lyd for at lade kirken urørt og i stedet rejse en ny ved stationen. Trods ivrig diskussion og ned-sættelse af et særligt udvalg blev tilbygningen i bearbejdet form godkendt 1915 og virkeliggjort året efter. Adskillige samtidige forslag om ændring af afslutningen på tårnet afvistes fra lokal side (jfr. fig. 4).

Tilbygningen, der øgede skibets gulvareal til mere end det dobbelte, er sat i sammenhæng med det ældre kirkerum ved gennembrydning af fire åbninger, hvis form og størrelse er bestemt af skjoldbuerne i skibets sydside. Murværket i arkadernes sider er nyudført, og i vest, hvor der som nævnt ikke havde været vederlagsbånd, er sådanne etableret.

Rummet overdækkes med bjælkeloft og har rundbuede vinduer i sydsiden; indtil hovedrestaureringen i 1960'erne var der tillige vinduer mod øst og vest, hvor der også var indgange. Bygningen udnytter det faldende terræn til en underetage med plads for materialer og varmeinstallation. Facaderne er forneden beklædt med granitkvadre, mens bygningen i øvrigt er rejst af mursten og hvidkalket. I det ydre er tilføjelsen tvedelt og gør sig stærkt gældende med sine to store gavle.

Sakristi og præsteværelse i tilbygning²⁸ ved østsiden af sideskibet er opført 1966 efter tegning af Rolf Graae og Richard Aas, der forestod kirkens samtidige hovedrestaurering. Det er en teglhængt, muret og hvidkalket halvtagsbygning, der har egen indgang fra kirkegården og samtidig står i direkte forbindelse med kirkerummet.

Fig. 12. Indre, set mod øst. Poul Nørlund fot. 1914. - *Interior to the east c. 1914.*

Den almindelig bygningsvedligeholdelse er første gang nævnt 1683-84,²⁵ da murene blev udbedret »adskillige steder«. Synet 1803¹⁹ påpegede nogle mindre mangler, men beskrev kirkens tilstand i øvrigt som god; 1829 konstaterede man, at det sydøstre hjørne var »på gлед«. 1965-67 gennemførtes en hovedrestauration under ledelse af Rolf Graae og Richard Aas, og 1992 forestod Ib Lydholm og Asger Thomsen en udvendig istandsættelse.

Gulvene er dels fornyede, dels omlagte i 1960erne. I koret ligger gule murstensstave, i skibet sekskantede teglfliser fra Bygholm, i tårnrummet og våbenhuset er der gule sten på fladen, tilsvarende i sideskibet, hvor de er arrangeret i sildebensmønster. Gulve nævnes tidligst 1683-84, da der adskillige steder var behov for reparation; 1690-91 lagdes 100 mursten »under alter og prædikestol«,²⁵ og 1747¹⁹ skulle der om-

lægges med sten ved kirkedøren. 1852¹⁷ ønskede synet, at der kom »brændte sten« i våbenhuset. Beskrivelsen 1862 oplyser, at kirkens gulv var af mursten, også i stolene, men samme år fremsattes forslag om dels bræddegulv inden for knæfaldet, dels gule fliser. Sidstnævnte lagdes nogle år efter og er vist identisk med de sekskantede, hvoraf en stor part er i behold. 1939¹⁸ skulle det nylagte gulv under bænkeraderne ferniseres.

Vinduerne i kirkens ældre afsnit, der er sat i stand ved hovedrestaurationen i 1960erne, går tilbage til 1865.²⁹ Første gang vinduer omtales er 1689-90,²⁵ da der var indsat »nye i tårn og kirke«. På synets henstilling 1820 indledtes en generel fornyelse, der ser ud til at være afsluttet 1829 med det i tårnet,²² der i følge beskrivelsen 1862 var delt i to af hensyn til tårnrummets ovennævnte opdeling. Efter fjernelsen af Stov-

Fig. 13. Indre, set mod øst. Thomas og Poul Pedersen fot. 1967. - *Interior to the east.*

gårds stol (s. 4418) indsattes det nuværende vindue i skibets nordside på det sted, hvor den udvendige dør havde været. Før ombygningen 1916 var der et vindue i hvert af de fire fag i skibets sydside (jfr. fig. 5 og 12). Ved hovedrestaureringen i 1960'erne tilmuredes vinduet i korets nordside, og nichen i østvæggen bragtes frem.

Tagene er overalt hængt med røde vingetegl, bortset fra tårnets kobberklædte top. De skiftende materialer her er der redegjort for ovenfor. I øvrigt nævnes kirkens tage første gang 1681-82,²⁵ da det fremgår, at der på skibets nordside lå tegl; nogle år senere skulle sugfjælene sættes i stand. I følge en synsbeskrivelse 1715¹⁹ var kor og skib blytækket, mens der på våbenhuset nævnes bly og tagsten. Skibets blytag forsvandt, da sideskibet blev tilføjet, korets 1925 (jfr. fig. 2 og 5).

Tagværkerne over kirkens ældre dele præges af omfattende reparationer og fornyelser, men indeholder dog ældre egetømmer. Skibets tagværk skulle udbedres 1925,¹⁹ korets er stærkt fornyet i 1960'erne.

Varmeanlægget, der betjener sig af radiatorer, forsynet fra byens fjernvarmewærk, er fornyet i 1960'erne og ændret i 1990'erne. Første gang opvarmning kom på tale er 1887,¹⁷ da et ekstraordinært syn afholdtes i anledning af lokalt ønske om *†*kakkelovn. En sådan bemærkedes af Uldall et par år efter. 1917 indrettedes en *†*kalorifer, der 1963 afløstes af fjernvarme.¹⁸

Kirken står hvidkalket ude og inde med hvidt loft i sideskibet og vinrødt i våbenhuset, begge steder er der synlige bjælker.

Vindflojen, der er omtalt ovenfor s. 4399, er ændret ved hovedrestaureringen (jfr. fig. 5 og 6), men komponenterne er de samme.

Fig. 14. Triumfvæggens kalkmalerier fra o. 1525 med Maria som smertensmoderen og to fremstillinger af Kristus som smertensmand (s. 4406). H. Wichmann fot. 1995. - *Wall paintings, c. 1525, on the east wall of the nave, with the Virgin Mary as the Mother of Sorrows and Christ as the Seated Man of Sorrows and bound to the Column of the Flagellation.*

KALKMALERIER

1902 undersøgte Eigil Rothe fremkomne rester af kalkmalerier på kirkens hvælv og vægge, men mente ikke at kunne anbefale en istandsættelse. Det følgende år blev på privat foranledning foretaget en restaurering ved dekorationsmaler Frantz Hansen, Ålborg, der ret hårdhændet istandsatte og rekonstruerede både alle hvælvdekorationer fra 1500-20 og figurmalerierne fra o. 1525 på triumfvæggen og i skibets nordre skjoldbuefelter. Figurmalerier på korets vægge og på skibets sydvæg var så medtagne, at de ikke kunne istandsættes. Det samme gjaldt et skriftbånd på våbenhusets østvæg. Fugtskader m.m. efter tilbygningens opførelse krævede en rensning o. 1920 af Ole Søndergaard. Efter tilsodning fra varme anlægget foretog kunstmaler Harald Borre 1946 atter en rensning med farvereparationer af fremkomne brud. En genrestaurering ved Olaf Hellvik var nødvendig

1966. Efter de tidligere, hårde istandsættelser var det kun muligt at fremdrage noget af det oprindelige farvelag på vægmalerierne, bedst i andet fag. Hvælv-malerierne blev genskabt på grundlag af de sparsomme rester, der fandtes under senere rekonstruktioner. Draperierne på skibets nordvæg samt de rødmaledede mursten på hvælvpillernes nedre del blev overkalket. 1992 gennemgik vægmalerierne ved Karsten V. Larsen endnu en rensning med udbedring af revnedannelser etc.

1) 1500-20 har den såkaldte *Liljemesters* malergruppe³⁰ udført de geometriske hvælvdekorationer i *kor* og *skib*. Allerede Rothe fastslog slægtskabet med udsmykningerne i Vinding, Bryrup og Føvling,³¹ men karakteriserede dem som »groft og klodset udført«. Farverne er de vanlige gråsorte og rødbrune. Motiverne er gruppens ofte anvendte, men vekslende, også til

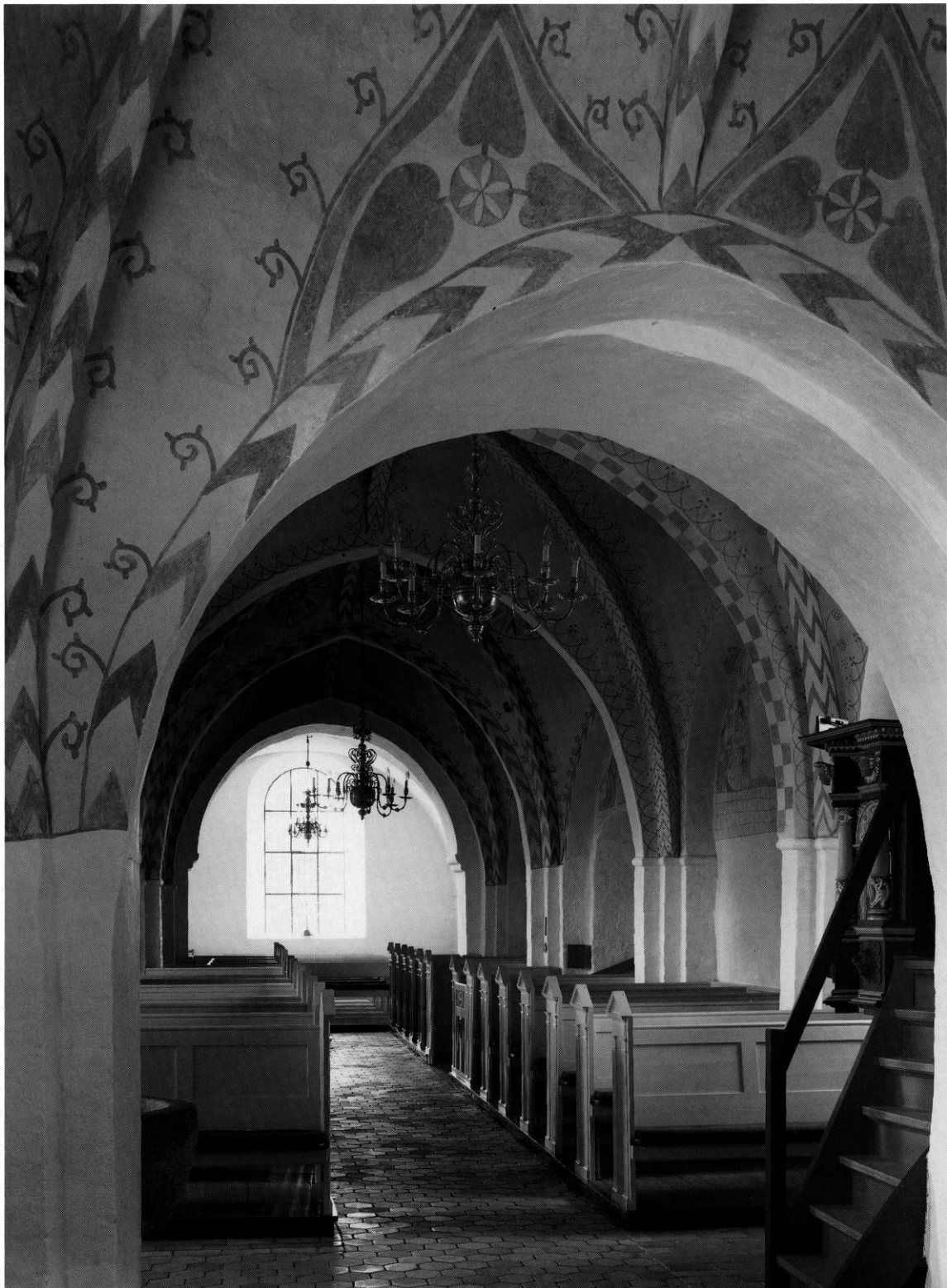

Fig. 15. Indre, set mod vest. H. Wichmann fot. 1995 - *Interior to the west.*

Fig. 16. Kristus som smertensmand. Kalkmaleri fra o. 1525, på triumfvæggen, jfr. fig. 14 (s. 4407). H. Wichmann fot. 1995. - *Christ as the Seated Man of Sorrows. Wall painting c. 1525, cf fig. 14.*

dels i udførelsen, mellem fagene, hvilket kan indicere forskellige medarbejdere. Disse har formentlig udført arbejdet i takt med færdiggørelsen af de i øvrigt ret ens hvælv, antagelig indledt med koret, hvorefter der måske har været en kortere pause og ligeså mellem skibets andet og tredje fag (jfr. s. 4397).

I koret ses ganske som i Ejstrups skib (s. 4191) Liljemesterens karakteristiske dobbeltliljer omkring den lille seksbladsroset i hvælvtoppen samt over buetoppene de velkendte trekanter med treblade omkring roset og kronet af dobbeltliljer. Ribberne har sparrer på alle tre sider og ledsages afkrabbeblade. I skibets første fag er ribbernes sparrer varierende udformet, smallere eller stregtegnede med en eller flere prikker over spidserne ligesom i andet fag; enkelte ribber ledsages af stilke med små fembladsblomster.³² I både første og andet fag ledsages buer og ribber af de så ofte anvendte krydsende rundbuer med prikker over spidserne, og i begge fag er i kapperne malet store passer- eller karvesnitsrosetter

i siksakrammer,³³ i andet fag er klumpen af seksblads rosetter i østkappen dog uden samlende ramme.

Tredie og fjerde fag er ret ens, hvad angår buers og ribbers sparrer, der er ledsaget afkrabbeblade som i koret. I begge fag er i alle kapper malet passerrosetter (jfr. fig. 13) med lille seksbladsroset i midten og ydre streg- eller siksakramme, men her indesluttende vinkelstillede lancetblade med spidserne åbne mod ydersiden, ganske svarende til dem i korhvælvet i nabokirken Linnerup (s.4314f.). I tredje fags søndre kappe er desuden over skjoldbuen to trekanter som i koret, men bladene heri er sammenbundne med stilke og uden kronende dobbeltliljer. Både i tredje og fjerde fag ses over de nordre skjoldbuer henholdsvis to og én stregtegnet, stående fugl³⁴ (jfr. fig. 19). - Gjordbuen mellem første og andet fag er som den eneste bemalet, med skaktavl (jfr. fig. 15).

Hvælvkappernes afløbshuller er forskelligt udformet og dekoreret. De fire huller i koret, udført med munketagsten (jfr. s. 4397), er indrammet af kalkmalede ovaler med krabbeblade (fig. 8), det sydvestre dog af en nitakket stjerne. Afløbshullerne i kapperne i skibets første fag er alle runde og blot forsynet med enkel, rød ramme, i andet fag er både det rektangulære i nordøst og de to runde i sydøst uden ramme, i tredje fag har blot et enkelt af de rektangulære huller en rød ramme, ingen huller iagttages i fjerde.

2) O. 1525 er de store vægflader under korets og skibets skjoldbuer blevet smykket med figurmalerier, der i hvert fald for figurfremstillingernes vedkommende er udført af samme maler.

Ifølge den første restaurator, Frantz Hansen, var dekorationerne malet på den rå kampestensmur på et tyndt puds- og hvidtekalklag, der var meget skrøbeligt og til dels ødelagt ved en i (18)60erne foretaget indsættelse af nye vinduer (jfr. s. 4403). I koret var intet levnet, som kunne fremdrages, der kunne blot iagttages et par brudstykker af store planteornamenter og en fod af en figur. På triumfvæggen (fig. 14) var nederste del af dekorationen i søndre side ødelagt

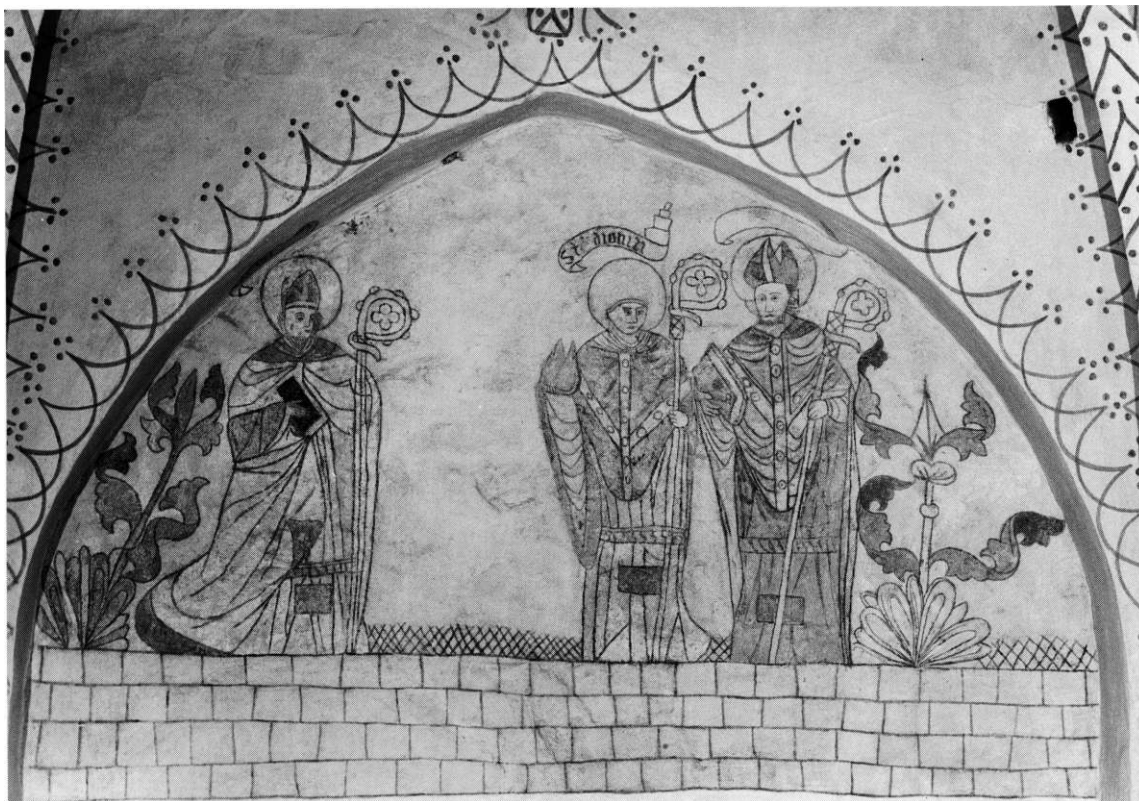

Fig. 17. Bispehelgener, herimellem S. Dionysius. Kalkmaleri fra o. 1525 på nordvæggen i skibets 2. fag fra øst (s. 4408). H. Wichmann fot. 1995. - *Bishop saints, including St. Dionysius. Wall painting c. 1525 on the northern wall of the second bay of the nave from the east.*

ved reparation af korbuen, og skriftbåndet over figurene var ulæseligt. - På væggen ses nu mod nord en fremstilling af *Maria som Smertensmoderen*,³⁵ gennemboret af syv sværd, antagelig den ældste udmaling her, tæt indesluttet af den omgivende plantevækst. På en søjlebåret, rødbrun bæk sidder den glorificerede Maria med hænderne samlet foran brystet. På hendes kinder er røde prikker, glorien bagved er gul. Hun bærer hvidt hovedklæde og kjole, hvis stive folder er samlet i en spids midtfor; kappen er rødbrun. - Lige over korbuen er to fremstillinger af *Kristus som Smertensmand*. Nærmest Maria ses han som halvfigur siddende i en blomsterkurv (fig. 16) og holdende ris og svøbe. Han bærer korsglorie over den tornekronepande, hvorpå der løber røde blodspor og ligeså på den nøgne overkrop. Det skulderlange hår og det tætte skipperskæg svarer ligesom ansigtstræk-

kene, glorie og blodspor ganske til figuren ved hans side, Kristus stående ved martersøjlen. Med den ene hånd fremviser han sit brystsår, den anden arm er sammen med et bånd slynget om søjlen. På dennes kapitæl sidder en rødbrun hane, hvis halefjer er malet op på underfladen af den overliggende skjoldbue. Der er nu kun få rester tilbage af det smalle lændeklæde med midtsnip.³⁶ I buens ydervinkel slynger sig en kraftig plante, der skyder lange, rødbrune og grønne blade og blomsterbærende stilke, svarende til dem, der omslutter den anden Kristusfigur, og som forekommer beslægtet med plantearnamente i Århus domkirkes korsskæringsfag (jfr. s. 434f). Et skriftbånd under buens top er nu tomt, som ovenfor nævnt.

I skibets østligste fag er blændingsdekorationen blevet ødelagt ved en gennembrydning af muren i forbindelse med etablering af dør og op-

Fig. 18. Frelseren underviser sine disciple. Kalkmaleri fra o. 1525 på nordvæggen i skibets 3. fag fra øst (s. 4408). H. Wichmann fot. 1995. - *The Saviour teaching his disciples. Wall painting on the northern wall of the third bay of the nave from the east.*

gang til den nu nedtagne $\dagger$ pulpiturstol (jfr. s. 4403 og 4418). 1903 kunne kun iagttages et par $\dagger$ englehoveder, $\dagger$ palmegrene, samt en del af et $\dagger$ draperi (jfr. nedenfor).

På væggen i *skibets andet fag* (fig. 17) var oprindelig fremstillet *fire bisper*³⁷ i fuldt ornat, med gulbrunt på enkelte dragtdele, men den ene var dog så ødelagt, at den ikke kunne bevares. De skematisk tegnede, stående og glorificerede bisper har alle været navngivet på skriftbånd over deres hoveder - det vestligste er for størstedelen malet op på bueundersiden - men nu er kun opmålet navnet på den næstøstligste, »Stē dionizi« (dvs. Sankte Dionysius). 1903 kunne dog læses »Stē løhe«,³⁸ der måske kan tolkes S. Loje, det danske navn for S. Eligius, skytshelgen for guldsmede og smede.³⁹ De tre bevarede bisper holder bispestaven i venstre hånd og de to desuden en bog i højre, hvorimod S. Dionysius i stedet, i overensstemmelse med sin helgenlegende, holder sin afhuggede (nu stærkt forvanskede) isse med bispehuen. Personernes ansigts-træk og de stive dragtfolder svarer helt til triumfvæggens ligesom de store plantevækster,

der ved siderne vokser op af en palmetplante. Jordsmonnet er krydsskraveret, og herunder ses en fire skifter høj, lysgråt malet kvadermur.

I *skibets tredje fag* fra øst (fig. 18), hvor kvindedøren skyder sig op i den tre skifter høje kvaderdekoration, svarende til den foregående, står *Frelseren underviser sine disciple*.⁴⁰ Han holder højre hånd belærende op, i venstre den korsbærende jordkugle. Over hans hoved ses et nu tomt skriftbånd, hvis »ulæselige« bogstaver efter Frantz Hansens tegning imidlertid kan læses: »Salvator« ...d.« (Frelser). Blandt de tolv apostle, der af restauratoren er karakteriseret som meget dårligt udført og navnlig slet proportionerede, kan kun to bestemmes ved deres attributter, nærmest Jesus står Paulus med sværdet og Peter med nøgle og bog. Alle er iført fodside, lodret afstribede kjortler og tunge kapper, og kun apostlen yderst mod øst lader en nogen fod glide ned på muren. Ved begge sider en plante med blade som de foregående.

I *skibets fjerde fag*⁴¹ er hele skjoldblendingen (fig. 19) veldisponeret udfyldt af en stor, gråmalet plante, der vokser op fra en rødbrun palmet,

Fig. 19. Fem personer siddende i blomsterkalke. Kalkmaleri fra o. 1525 på nordvæggen i skibets 4. fag fra øst (s. 4408f.). På hvælvet ovenover passerrosetter og fugl fra 1500-20 (s. 4406). K.V.Larsen fot. 1992. - *Five persons sitting in calyces of flowers. Wall painting c. 1525 on the northern wall of the fourth bay of the nave from the east. On the vault above, rosette decorations from c. 1500-20.*

og som med mange stilke og slyngede blade breder sig ud til siderne og bærer fem store blomsterkalke. Heri sidder halvfigurer af

mænd, der er iført rødbrune kapper med opslag og på hovedet har flade baretter, summarisk opmalet og derfor uden karakteriserende detaljer.

Den værdigste person øverst i midten, flankeret af slyngede blade, er vist frontalt, med skipper-skæg og de ubehjælpstegnede hænder lagt foran livet. Hans nærmeste ledsager til hver side er ung, skægløs, de andre midaldrende, skæggede, alle set i trekvartprofil. Anbringelsen af personerne er som i en »Jesse rod«, Jesu stamtræ eller som de heraf afledte adelige stamtræer, men må fremvise fem personer fra et konvent af lokale gejstlige eller verdslige øvrighedspersoner.

Alle blændingsdekorationer er udført så ens i persontegning, dragtbehandling og udformning af planter, at man må formode, at de er malet af samme mester. Figurfremstillingerne er tegnet med gråsorte streger, ansigtstrækkene stereotype, dragterne stiliserede, og de sparsomme farver påsat som på kolorerede træsnit. Farverne er overvejende lysgrå, gråsorte, rød- og lysbrune, men også grønne og gule samt rødt til blodspor. Under andet og tredje fags kvadermurværk⁴² har været malet fire rækker med sorte trekanter⁴³ (jfr. fig. 17-18 og 12), og herunder har yderligere været malet $\dagger$ draperier i sortgrå og rødbrune farver. Disse blev overkalket 1966 samtidig med en rødmaling på hvælvpillernes nedre del.

$\dagger$ Kalkmalerier, antagelig samtidige med de ovennævnte, blev 1903 forsøgt afdækket af Frantz Hansen. På sydvæggen i hver af skibets fire fag fandtes »ved den vestlige side af de oprindelige vinduer« omtrent legemsstore⁴⁴ $\dagger$ figurer, formodentlig *evangelister*. Det lykkedes kun at fremdrage de to, hvorefter restauratoren udførte akvareller. Væggene over og øst for vinduerne syntes at have været dækket af planteornamenter.

De to glorificerede figurer er med hensyn til holdning og ansigtstræk ret ens, begge set i trekvartprofil, skægløse, med småkrøllet, lidt over ørekort hår, hvorpå net eller tætsluttende hue, og begge holder en bog i den ene hånd. Den formentlig østligste⁴⁵ person (fig. 20) støtter med sin højre hånd en åben bog, der på bindet har nogle vanskeligt tydbare og måske forkert opmalede bogstaver. Et slag eller trekvartlang kappe med krave er lagt med runde folder om

Fig. 20. $\dagger$ Figur, formodentlig evangelist. Kalkmaleri o. 1525 på skibets sydvæg (s. 4410). Farvelagt tegning ved restauratoren Frantz Hansen 1903; i NM - $\dagger$ Figure, probably an Evangelist. Wall painting c. 1525 on the south side of the nave. Coloured drawing by the restorer Frantz Hansen 1903; in NM.

halsen og adskiller sig herved fra kjortlen, der for mellemstykkets vedkommende er sært geometrisk opdelt i lodrette og vandrette striber. På det nederste stykke har kjortlen lodrette folder, men falder i vinklede og buede slyng ned fra en ophængt firkantet lap af afvigende farve, en såkaldt parura, som også ses på en af bispedragterne, fig. 17.

Den anden person (fig. 21) forekommer at stå bag ved en prædikestol, der er kvadermuret ligesom partierne under fremstillingerne på ski-

bets nordside. Personens venstre arm, holdende en lukket bog, stikker frem fra et kort, lysbrunt foldet slag, hvorunder ses en grøn trøje med mønstret krave og halvlange ærmer; inderst en hvid klædning. Over højre skulder er lagt et rødbrunt draperi, der slynger sig ned over figuren, hen over prædikestolens overkant og falder ned ved dennes ene side. Midt for stolen hænger et lysbrunt, bredt bånd helt ned til jorden. De glorificerede personers hele fremtræden, med bog og især den sidstnævntes stilling bag en tilsyneladende prædikestol - lader formode, at det drejer sig om evangelister.

Tilsammen forekommer dekorationerne i skibet, både de bevarede og de forsvundne, at illustrere brydningstiden mellem katolicisme og lutherdom, måske endda så vidt at man tidsmæssigt, efter placeringen, kan følge udviklingen fra øst til vest, fra nord- til sydside. Først triumfvæggens udsmykning med senkatolicismens betoning af Kristi lidelse og smerte, og med Maria som den medlidende smertensmoder, dernæst skibets østre skjoldbueblænding med de katolske bispehelgener og forbedere. Herefter Frelseren mellem sine apostle, der skulle udbrede Kristi lære, muligvis formidlet lokalt ved de fem personer i blomsterkalkene i fjerde fag. Sydsidens fire ÷evangelister har da skullet fremvise den lutheranske betoning af bibelens budskab.

INVENTAR

Oversigt. Det oprindelige kirkerum, rigt smykket med kalkmalerier fra 1500'erne, bærer præg af hovedrestaureringen 1966-67. Det ældste inventarstykke, den romanske døbefont, blev da gjort mere synlig, og den senmiddelalderlige nådestolsfremstilling, stammende fra en ÷altertavle, blev hentet frem fra våbenhuset og anbragt i et nyt alterskab på et moderne granitalterbord. Ønsket om mere stoleplads, der o. 1916 havde ført til en udvidelse af kirkebygningen mod syd, havde krævet indgreb i inventaret og dets placering. Prædikestolen fra o. 1625 blev flyttet fra syd- til nordsiden, og dens lydhimmel fra o. 1700, svarende til Østbirks, tilpasset den nye anbringelse. Stoleværket er jævnlige fornyet, især siden o. 1870, og både et vestpulpitur samt en pulpiturstol for herskabet på hovedgården Stovgaard og dets gravkapel i tårnrummet er nedrevet i slutningen af sidste århundrede. Tilbygningen fra o. 1916 er udsty-

Fig. 21. ÷Figur, formodentlig evangelist. Kalkmaleri o. 1525 på skibets sydvæg (s. 4410). Farvelagt tegning ved restauratoren Frantz Hansen 1903; i NM - *tFigure, probably an Evangelist. Wall painting c. 1525 on the south side of the nave. Coloured drawing by the restorer Frantz Hansen 1903; in NM.*

ret med et tidligere altermaleri fra 1863 og et bronzekrucifiks efter J. A. Jerichaus model fra 1853. En støbestålsklokke fra 1911 har afløst en klokke fra 1829, nu ophængt i Hammer.

Alterborde. 1) 1966-67, af grå granit, tegnet af Rolf Graae. 2) 1901-02,¹⁸ af eg, antagelig udført af billedhuggeren N. W. Fjeldskov ligesom flere andre alterborde i egnens kirker.⁴⁶ Forsiden har tre søjlebårne arkader, under tandsnitliste, anbragt foran en plade med listeindrammede

rundbuefelter hvorunder reliefskårne motiver. I midtfeltet en alterkalk omsluttet af vinranke og kornaks, sammenbundet forneden med sløjfe, i nordre felt en svævende ugle over timeglas, i søndre en skriftrulle på stav. Nu henstillet på våbenhusloftet. - †*Alterbord*. 1862¹⁸ beskrives alterbordet, der stod på en forhøjning, som 2 al. 9 tom. langt, 1 al. 6 tom. bredt og 1 3/4 al. højt; året efter ønskedes det malet.

†*Alterklæder*. I inventariet for 1715-16¹⁹ omtales en ny »forklædning« om alteret af slet (dvs. glat), rødt, fint fløjl med kostelige guldgalonier og baldyrede våben for hr. Niels Rosenkrantz og fru Berte Skeel⁴⁷ (jfr. s. 4391). Desuden fandtes et klæde af rødblommet fløjl besat med guldgalonier. - 1842¹⁷ blev anskaffet nyt tøj til et alterklæde.⁴⁸ 1862 var det af rødt fløjl med guldgalonier og frynser forneden. 1881 blev det forsynet med guldbroderet kors samt frynser og kant af guldbrokade.¹⁸

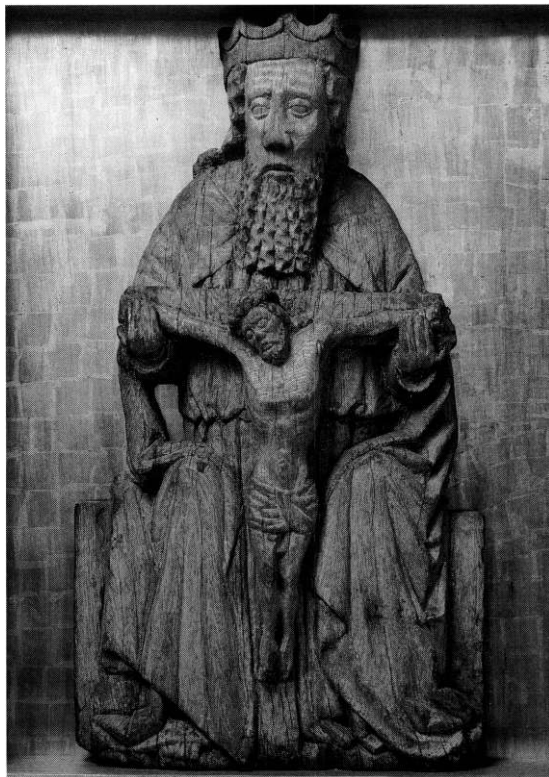

Fig. 22. Figur af Nådestolen, fra 1400rnes slutning, fra †altertavle, o. 1966 indsat i nyt alterskab (s. 4412). H. Wichmann fot. - *Throne of Grace figure from the close of the 15th century, set in a new altar-piece c. 1966.*

Altertavlen består af et trefløjet alterskab af eg, fra 1966-67, i hvis midtfelt er indsat en nådestolsfremstilling fra 1400rnes slutning stammende fra en †altertavle (jfr. nedenfor). Den 73 cm høje *Nådestol* (fig. 22), af eg, har flere lighedstræk med den i Hammer (s. 4338) og er antagelig udført som kopi heraf eller måske i samme værksted. Den tunge, siddende Gudfader-skikkelse bærer en lidt afvigende krone, nu uden takker, på det bølgede hår, der falder ned bag skuldrene. Den store, grove næse er som på Hammer-figuren, men det stiliserede skæg hænger ned som en lige fortsættelse af kindskægget. Kappen falder i lange folder ned foran knæene og lader den ene nøgne fod synlig. Med hænderne i understilling holder faderen sin korsfæstede søn foran sig. Jesusskikkelsen har sengotikkens overdimensionerede brystparti i forhold til den indsnævrede midje; øjnene er lukket, på det hældede hoved en snoet tornekrone, lændeklædet er kort, med midtsnip. De næsten vandret udstrakte arme har mistet hænderne, de stærkt defekte fødder er næsten sidestillede. - Bagsiden af figuren er kun svagt udhulet med op til fem cm brede spor af huljern.

1967 blev figuren restaureret og nogle i ny tid tilsatte fingre på den ene hånd fjernet. Samtidig afrensedes nyere stafferinger,⁴⁹ således at gruppen nu fremtræder med træets farve foran skabsbaggrundens polérforgyldning. I en periode før 1967 stod figuren i en niche i våbenhuset⁵⁰ (fig. 38).

Fra den tidligere altertavle, fra 1863 (jfr. ndf.), er udtaget det store *altermaleri* (jfr. fig. 23), der nu hænger på sydføjens østvæg. Det er et oliemaleri på lærred, 171x108 cm, Kristus bankende på en dør, en illustration til fodfeltets malede indskrift fra Joh. Åb. 3,20: »See, jeg staaer ved døren...« Årstallet er malet i nedre venstre hjørne. I smal egetræsramme fra 1967.

Den oprindelige, enkle *altertavleramme* (fig. 23) fra 1863, af ferniseret eg, med lav, tandsnit-indrammet trekantgavl og hvidmalet indskrift på sort bund, er nu henlagt i kælderen.

En »ny †altertavle⁵¹ med sin staffing« er nævnt i inventarielisten 1715.¹⁹ 1725 bemærkes, at altertavlen var malet på »fordærvet og der-

over lakeret« lærred, som burde fornyes. 1727-29 var der ingen altertavle i kirken, da den »for kort tid siden« var nedtaget, og en ny skulle anskaffes.¹⁹ Denne er formodentlig identisk med den tavle, der ifølge synet 1862 stod 1½ alen fra muren og i højde rakte »mod hvælvingens skrå side«. Den havde to »sindbilleder«, det underste forestillede Kristi korsfæstelse, det øverste Opstandelsen. Den havde en »tilspidset form« og var »forsynet forpå med udsvejfninger og hvid maling«. Nævnte år ønskedes tavlen fornyet.

Altersølv. Kalk (fig. 24), 1661, med knop fra 1500rne. 21 cm høj, med ganske smal, sekstunget fodplade og tilsvarende, barokprofileret fod, der midtpå er drevet stejlt op mod det sekskantede skaftled. Den lille, sengotiske og forgyldte foldeværksknop har drevne, spidsovale tunger, der på oversiden har graveret, gotisk vindue. De mellemfaldende seks rudebosser har på forsiden et lille, planteagtigt opsplittet kors. På bægeret er med versaler graveret navnene på kirkeejeren og hans hustru, »Axel Seested-Øllegaar Thot«, anbragt i en bue over deres respektive, grave-rede våbener; herunder ovennævnte årstal. Nyt kvartlåg med hældetud. - I regnskabet for 1682-83²⁵ er opført en ikke nærmere specificeret udgift på 22 sldl. 2 sk. til en ny kalk og disk af sølv, måske til en reparation af omtalte kalk.

Disk, omlavet o. 1869¹⁸ af Hans Peter Severin Ingerslev, Vejle. 16 cm i tv., glat, med let opadbuget fane og bundfelt. Under bunden stempler for ovennævnte guldsmed (Bøje II, 1982, nr. 6422) og byen (samme, nr. 6351).

†*Alterkalk* og *disk* af tin, nævnt i inventariet 1681-82.²⁵

Oblatæske, 1894, af sølv, udført af Vilhelm Christesens sølvvarefabrik, København. Cylinderformet, med hvælvet låg hvorpå graveret kors med trekløverformede ender. Under bunden Københavns bymærke (18)94, gardeinens, Simon Groth, og mestermærket »...ristesen«, (Bøje, I, 1979, s. 257), defekt og dobbeltstempelt både under bunden og indvendig i låget.

Berettelsessæt. 1) Formodentlig anskaffet kort efter 1911, da Tørring blev selvstændigt pastorat. Afsølvplet. Kalken, 10,2 cm høj, har trompetformet fod med lille, glat knop og indknebet

Fig. 23. Tidligere altertavle fra 1863, med samtidigt maleri, nu ophængt i tilbygningen (s. 4412). Erik Skov fot. 1963. - Former altar-piece 1863, with contemporary painting now hung in the extension.

led under et højt, glat bæger. Heri er indpasset en vinflaske af glas, med facetteret bladkrans forneden og på oversiden. Cylindrisk metal-skruelåg på siden stemplet l/o. Disken, 6,4 cm i tv., er glat og flad. Oblatæske, 5,6 cm i tv., cylindrisk, med fire vulster. 2) 1863,¹⁷ anskaffet sammen med Åle, jfr. s. 4368.

†*Vinflaske*, nævnt 1715,¹⁹ tilhørende Åle kirke, men brugt af begge kirker. *Vinkande*, af sølv, »Tørring Kirke 1977«, graveret indskrift under bunden og stemplet »V. Lind« (Horsens); 29 cm høj. En *alterkande* fra o. 1862,¹⁸ fra Den kgl. Porcelænsfabrik, den vanlige sorte med guld-kors; nu ude af brug.

Vinskummeske, 1903.

To *skåle* af fajance, 1903,¹⁸ sorte, med guld-kors, hensat i kælderen.

Alterstager (fig. 25), fra 1500rnes sidste halvdel, af messing, tidligst omtalt 1715.¹⁹ De er 28,8 cm høje, har ret lav fodskål med konisk led, vulst og øvre konisk led op mod cylinderskaf-

Fig. 24. Alterkalk 1661 med våbener for kirkeejeren Axel Sehested og hustru Øllegaar Thot; knoppen fra 1500rne (s. 4413). H. Wichmann fot. 1995. - *Chalice 1661, with coats of arms of the patron Axel Sehested and his wife Øllegaar Thot; the knot dates from the 16th century.*

tet, der har tre rundstave ledsaget af bistave. Lyseskålen omtrent som foden; jernlysepig. Stagerne er en anelse forskellige, også med hensyn til de inddrejede linier; den ene har et kraftigt hak i lyseskålen.⁵²

Bordstager,⁵³ af messing, nye kopier med årstallet 16-14 flankerende et bomærkeskjold. Seks-kantet fod og skaftled, hvorover krave med støbte englehoveder; flerleddet skaft med vaseled.

Syvarmet lysestage,⁵⁴ »Tørring Kirke 1930« graveret med skriveskrift på den ottekantede fod, under bunden gørtlerens navn »K. Eibye 1930«, stemplet med versaler.

Træstager (fig. 37) til ligkapel(?), nyere, 58 cm høje, udsavet af 2,8 cm tykt fyrretræsbræt. Ude af brug, på loftet.

Messehagler. 1) 1972, udført af væveren Hanne Vedel. 2) 1996, udført af Lene Abildgård Knudsen.

†*Messehagler*. 1715¹⁹ omtales både en ny og en halvgammel hagel. 1860¹⁷ ønskedes anskaffet en ny hagel, antagelig den der 1862¹⁸ var af rødt silkefløjl med guldgalonier og et bredt guld kors på ryggen.

Alterskranke, 1967, guldbronzerede metalstænger med bøgetræshåndliste; opstillet i retkant. Den tidligere *skranke*, fra 1862-63,¹⁸ af egetræsmalede, drejede balustre med håndliste af bøg, var opstillet med lige sidestykker og buet forparti. Delene nu anbragt på loftet. - 1850¹⁷ ønskede man et »gelænder« anbragt foran alteret. 1862¹⁸ fandtes et »cirkelagtigt knæfaldsgitterværk med tynde låger«, det »udstoppede« knæfald var læderbetrukket.

Døbefont (fig. 27), romansk, af grovkornet, grå granit, både fod og kumme; ialt 86 cm høj. Den store, skævthuggede kumme, 83-87 cm i tv. og ca. 34 cm dyb, er uden dekoration og overfladen noget forhugget på den nu vestvendte side. På den 10-11 cm brede mundingsflade anes et fordybet kors. Skaftledet er lavt, med kraftig cementkitning til den kvadratiske fod, der har hullet overside og omløbende fladrundstav, på hjørnerne afbrudt af små menneskehoveder; et enkelt afstødt. På hver af de hulede sider er indhugget et enkelt indvielseskors

Fig. 25. Alterstager af messing, fra 1500mes sidste halvdel (s. 4413). H. Wichmann fot. 1995. - *Altar candlesticks of brass, from 1550-1600.*

Fig. 26. Dåbsfad, udført 1930 af Knud Eibye, Odense (s. 4415). - Baptismal dish, made 1930 by Knud Eibye, Odense.

(jfr. Mackeprang: Døbefonte, s. 69). Opstillet ved skibets sydøstligste hvælpille,⁵⁵ tidligere anbragt op mod nordre korbuevange.

Dåbsfad (fig. 26), 1930, af kobber, udført af »kunstsmed Eibye Odense«, ifølge stempel under bunden. Det er 68,5 cm i tvm. og har i midten en skål, 31,5 i tvm. og 10,5 cm dyb, med et græsk reliefkors i bunden og på kanten en indskrift med reliefversaler: »døber dem til faderens og sønnens og den helligaands navn«. På fanen fire bueslag adskilt af reliefbuster af evangelisterne. Under buerne er opdrevene motiver, forklaret ved fordybede indskrifter på kantlisten nedenunder: 1) »Tørring kirke 1930«. 2) »Jesu daab«. 3) »Jesus velsigner«. 4) »Ansgar døber«. ⁵⁶ †*Dåbsfad* af messing, nævnt 1715.¹⁹ Et nyt, af kobber,¹⁸ omtalt 1862, er antagelig anskaffet, da det, der fandtes, 1832²² ansås for »upassende«.

Dåbskande, af messing, udført af »K. Eibye 1930«; 35 cm høj, ganske svarende til bl.a. den i Brædstrup (s. 4000). †*Dåbskande* erhvervet 1862.¹⁸

†*Fontelåg*. 1715¹⁹ fandtes over fonten et »gamelt dækken«; 1862¹⁸ var den forsynet med et trælæg.

Bronzekrucifiks, skænket af sognepræst J. G. F. G. Harboe⁵⁷ til kirkeudvidelsen o. 1916. Modellen til den 85 cm høje figur er udført af Jens Adolf Jerichau 1853 og støbt i Lauritz Rasmussens bronzestøberi, København (jfr. tilsvarende i Brædstrup, s. 3998 med fig. 15). På mørkebrunmalet kors af træ. Siden 1967 ophængt på sideskibets sydvæg, tidligere på dets østvæg.

Prædikestolen (fig. 28), fra o. 1625, af eg, har fire sider, men yderfelterne er en del omdannet i forbindelse med flere ændringer af opgangen og ved stolens flytning o. 1916 (jfr. ndf.). De tre forreste, velbevarede storfelter (fig. 29), med evangelistmalerier fra 1700'erne, har arkader, hvis pilastre og bueslag er prydet med kassetteværk ligesom rammeværket bag hjørnernes dobbeltsøjler. Disse har kapitæler med ægge- og perlestav over bossesmykket halsring samt prydbælter med oval kartoucher. Både frise og postament har over og under søjlerne kraftige blokfremspring med henholdsvis englehoveder⁵⁸ med krave og fremstikkende pandelok og løvemasker (fig. 31). De omløbende gesimslistes har æggstav over spinkel tandsnit.

Indtil sideskibets tilføjelse var prædikestolen anbragt på vanlig plads i skibets sydøsthjørne med opgang mod koret ved korbuens søndre

Fig. 27. Romansk døbefont af granit (s. 4414). H. Wichmann fot. 1995. - Romanesque font of granite.

Fig. 28. Prædikestol fra o. 1625, med evangelistmalerier fra 1700erne og lydhimmel fra o. 1700 (s. 4415). H. Wichmann fot. 1995. - *Pulpit from c. 1625, with paintings of the Evangelists from the 18th century and sounding board c. 1700.*

vange. Ved stolens flytning til skibets nordøsthjørne blev stolens daværende fag nærmet opgangen⁵⁹ en del ændret og opstillet ved skibets nordvæg; samtidig rykkedes fyldingsfelternes evangelistmalerier et fag mod syd. En ny opgang anbragtes langs triumfvæggens nordside, hvilket også medførte en ændring med nyskærne

tilføjelser af faget her op til. Stolen understøttes af en snosøjle med korintiserende kapitæl og firresidet fod.

1967 blev stolen snedkermæssigt istandsat og nystafferet ved Aage Sørensen. Arkadefelternes enkle malerier fra 1700erne af evangelisterne og deres tegn blev rensat for overmalinger. De ses alle stående, holdende bog og pen og er iført rød kjortel og blå kappe, glorieerne hvide og gule. Over et grønt jordsmon er baggrunden hvid med strejf af blå skyer. I frisefelterne er deres navne nymalet på sort bund, fra nord »St. Matthæus, St. Marcus, St. Lucas«,⁶⁰ og i de respektive postamentfelter læses bibelcitater fra henholdsvis Matth. 6,33, Marc. 16,16 og Luc. 11,28. Vægfeltet mod nord er sortmalet, men har bevaret de ældre indskrifter fra før ændringen, i frisen »St. Matthæus« og i postamentfeltet samme indskrift, som nu er gentaget i næste felt under Mattæusmaleriet.

Prædikestolen har været afrenset for farver før en broget staffering fra en »farverestauring« 1903 ved Frantz Hansen. Af ældre farvelag fandtes 1967 kun en lys egetræsmaling, muligvis fra

Fig. 29. Udsnit af prædikestol fra o. 1625, med evangelistmaleri fra 1700erne jfr. fig. 28 (s. 4415). H. Wichmann fot. 1995. - *Section of pulpit c. 1625, with Evangelist painting from the 18th century, cf. fig. 28.*

o. 1870,¹⁸ og herunder en hvidrød marmorering med sort i frisen.

Lydhimlen (jfr. fig. 28) er antagelig tilføjet o. 1700.⁶¹ Den svarer ganske til den i Østbirk (Voer hrd.) og er rimeligvis udført af en snedker oplært i Horsenstraditionen efter den kendte billedskærer Peder Jensen Kolding. Den polygonale himmel, oprindelig ottekantet,¹⁸ nu tilpasset den nuværende ophængning, har flotskårne, gennembrudte topstykker (fig. 30) med barokke fantasifugle flankerende et topspir med foranstående englehoved. De lave hængestykker har lignende, gennembrudte fugleslyng på hver side af cirkelindskrevet kors. Hjørnernes drejede hængekugler og de særprægede vaser med flammer og kuglespir er nyskåret o. 1916 med Østbirks som model. Himlens flade underside har midtpå en solskive med listedannede stråler, hveranden flammet. En helligåndsdue med udbredte vinger hænger under midten. Stafferingen svarer til prædikestolens, loftet blågrønt, tidligere blå.

Stoleværk, 1937, kopier af renæssancegavle, udført efter tegning af arkitekt V. Norn. Tårnets stoleværk fornyet 1967; alt hvidmalet. På loftet ligger en enkelt *fyrretræsgavl* stammende fra det *†stoleværk*, der o. 1870¹⁸ udførtes svarende til *†stolene* i Linnerup (s. 4323). Den svejfede gavl har øvre, drejet knop og balusteragtigt fodstykke. Dette *†stolesæt*, med døre, havde afløst et *†ældre*, der 1862¹⁸ omfattede 23 stole på den ene side og 24 på den anden. De øverste ni var forsynet med »beklædning« og låger, de andre med rygstykker, undtagen nr. 20 og 14, som havde både for- og bagklædning samt låger. En bæk til korsangerne var anbragt i koret ved siden af fonten, en anden stod i våbenhuset. *†Stolene* fra o. 1870 fik 1904¹⁸ nye »forstykker« (jfr. fig. 12) bestående af plane planker, der foroven bar en friskåret cirkelskive med Georgskors mellem de opragende sidestolper.

†Skrifestol er tidligst omtalt 1702, *†degnestol*⁶² 1716.¹⁹ 1862¹⁸ stod præstens og degnens »indelukkede« *†stole* på hver side af alteret. Begge var forsynet med sæder, »baggrund« (dvs. panel) og døre. Den øvre halvdel af præstens stol havde »udsvejfninger« og hvid maling i »udfyldnin-

Fig. 30. Topstykke på lydhimmel fra o. 1700, jfr. fig. 28 (s. 4417). H. Wichmann fot. 1995. - Linial on the sounding board c. 1700, cf. fig. 28.

Fig. 31. Løvmasker på prædikestol fra o. 1625, jfr. fig. 28 (s. 4415). H. Wichmann fot. 1995. - Lion mask on the pulpit from c. 1625, cf. fig. 28.

gerne«, hvorimod den tilsvarende del på degnestolen var »åbentstående med bræt på«. 1862¹⁷ ønskede synet som vanligt disse stole fjernet fra koret. Præsten havde da bag alteret stående en *†stol*, anskaffet o. 1852.¹⁷ Denne blev afløst af nye, tilsvarende *†stole* henholdsvis 1880, 1915 og o. 1968.¹⁸ - De to østligste stolestader i skibets nordside blev 1882¹⁸ forsynet med »lukke«, formentlig lås, og anvist til brug for ejeren af Stovgård til erstatning for hans nedtagne pulpiturstol (jfr. s. 4418).

Et *†skab* til »soldaternes musketter« var 1618⁶³ blevet udført af Peder snedker i »Thørningh« dvs. Tørring⁶⁴) til kirken der (jfr. Borum, s. 2001 og Odder, s. 2558). 1716¹⁹ er »munderingsskabet« i våbenhuset endnu omtalt.

Fig. 32. *Torso af putto fra 1700rnes begyndelse, måske fra et af *†pulpiturerne* (s. 4418). NE 1980. - *Torso putto of the beginning of the 18th century, probably from one of the †pew galleries. Now in Horsens museum.*

En *†»fattigblok«* med to låse var 1862¹⁸ fæstnet til bagsiden af en stol.

To nyere *pengebøsser*, af umalet bøg, er op-hængt på hver side af norddøren. En *†»fattigbøsse«* af metal (jfr. fig. 12), omtalt 1862,¹⁸ var ligeledes anbragt ved døren.

†Pulpiturer. 1716¹⁹ fandtes to pulpiturer, et for »herskabet«, dvs. ejeren af Stovgård (jfr. s. 4391), og et for »almuen«, begge nye og uden stafferinger.

1) »Almue«pulpituret i tårnrummet over *†gravkapellet* her (jfr. s. 4420) hvilede ifølge synet 1862¹⁸ på fem bjælker, på hvis ender mod kirkerummet var anbragt fire »udskårne figurer som dødningehoveder«. ⁶⁵ Pulpituret, der var »indsluttet med en tillukket forbeklædning«, det vil formentlig sige et brystningspanel, på 1½ alens højde (knap 1 m), havde tre sæder med rygstød og en bæk bagved. Adgangen var ad en trappe med ni trin samt gelænder og gennem en låge, der senest blev repareret 1859.¹⁷

2) *†Pulpiturstolen* tilhørende Stovgård, 1842 karakteriseret som en »lukket stol«, var opstillet i skibets østligste fag ved nordvæggen lige over for prædikestolens oprindelige plads og ved indgangen til koret, udragende til midten af kirken på nær en alen.¹⁷ 1768 omtales den som malet.¹⁶ Fra 1854 ønskedes den fjernet, da den dels hindrede udsigten mod alteret fra fruentimmerstolene, dels slugte noget af lyden og i øvrigt var dårligt vedligeholdt. En udvendig trappe, der gav adgang gennem en dør i muren (jfr. s. 4403), var 1858 forfalden, og både de »tilhørende« vinduer, en del af stolens loft og vestside ønskedes repareret. Det følgende år blev pulpiturstolen afkortet mod midtgangen, så den »ikke ragede uden for hvælvingen«. ¹⁷ Kort efter 1879¹⁸ blev den endelig nedtaget.

**Torso af putto* (fig. 32), fra 1700rnes begyndelse, af eg, nu 32,5 cm høj. Den nøgne figur med fintskårne ansigtstræk, men med læderet næse, har mistet begge arme, hvoraf dog er bevaret heraldisk venstre håndled og lidt af hånden, der holder et beskadiget kranium. På figurens bagside ses lige under nakken et taphul. Der er rester af hvid maling samt på håret nogen forgyldning. Figuren kan stamme fra et af *†pul-*

piturerne, måske det over $\dagger$ gravkapellet i vest. Nu i Horsens museum.⁶⁶

Orgel, med syv stemmer, ét manual og pedal, bygget 1965 og opstillet 1966 af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby. Disposition: Manual: Gedakt 8', Spidsgamba 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Oktav 2', Spidsfløjte 1'. Pedal: Subbas 16'. Orgelhus aflys eg, tegnet af Rolf Graae og Richard Aas i samarbejde med orgelbyggeriet. I den vestligste arkade mellem hovedskibet og søndre tilbygning, med nordvendt facade og spillebord. $\dagger$ Orgel, 1917, med seks stemmer, oktavkoppel og svelle, bygget af Horsens Orgelbyggeri ved M. Sørensen. Pneumatisk aktion, bælgventilvindlade.⁶⁷ Tegnet af S. F. Kuhnel.⁶⁸ Ved tårnrummets nordvæg, med sydvendt spillebord.

Salmenummertavler, 1967, af træ med ophængningstal af metal. 1862 omtales fire sortmalede $\dagger$ tavler beregnet til påskrift, nok med kridt. To store $\dagger$ tavler, antagelig fra 1888,¹⁸ rektangulære, indrettet med to gange seks rum til indskudstalbrikker, var endnu i brug o. 1914 (jfr. fig. 12). De er antagelig efter 1904 blevet »moderniseret« ved at få fjernet den svejfede topgavl med øvre, trekantet afslutning, der ses på et ældre fot.⁶⁹

Kirkestævnetafle, muligvis den der er omtalt 1862,¹⁸ men delvis fornyet. Af træ, med buet gavl og indskåret, hvidmalet indskrift med skrift: »Kirke=Stævne«. Tidligere ophængt over førnævnte $\dagger$ fattigbøsse, nu på loftet.

Lysekroner. 1-2) (Fig. 33), o. 1900,⁷⁰ af messing, næsten ens, ottearmede, med et tilsvarende antal S-svungne prydarmer, stor hængeskugle midtdelt af rundstave og ørn som topfigur. Ophængt i skibets to østfag. 3-5) O. 1916,⁷¹ ens, af messing, med facetteret hængeskugle og skaftled, seks flade lysearme, hver bærende to lys, samt seks øvre trompetpyntearme; ganske svarende til bl.a. en krone, nr. 3, i Vinding (s. 3900, med fig. 23). Ophængt i tårnrum og tilbygning. 6) 1925-50, af messing, lille krone med seks arme, der i de indre slyng har en stående, basunblæsende engel; glat hængeskugle med lille knop. I våbenhuset. - Ude af brug er en lille krone, delvis af kobberblik, der til et kolbeformet korpus har fæstnet fire vandret udgående lysearme

Fig. 33. Lysekrone af messing, c. 1900 (s. 4419). H. Wichmann fot. 1995. - *Chandelier of brass c. 1900.*

endende i delfiner, prydet med blomster- og bladranke og med lille slange ved fastgørelsesleddet til hængeskæderne. Måske identisk med den 1862 omtalte krone til fire små lys, der var ophængt i skibets næststøstligste fag; repareret 1887.¹⁸ Nu på loftet.

Fig. 34. *Kistebeslag med slægten Levetzau våben, fra 1700'erne, måske fra $\dagger$ gravkapel, nu i NM (s. 4421). Fot. i NM - *Coffin plate with coat of arms of the Levetzau family, from the 18th century; possibly from the fchapel, now in NM.

To *lysearme*, »Tørring kirke 1932«, ifølge indskrift, kopier af renæssancearme udført af »K. Eibye«; på tilbygningens sydvæg.

Kirkeskib, 1995, briggen »Kirsten«, bygget af modelskibsbygger Frits Jørgensen, Svendborg.

†*Ligbåre* var 1716¹⁹ anbragt i våbenhuset.

Klokke, 1911, af støbestål, 101 cm i tv.m., om halsen skriftbånd med reliefversaler: »Geg. v. Bochumer Verein in Bochum 1911«. I vuggebom af eg fra 1945, repareret 1984 tillige med ophænget.

Den tidligere **klokke* var 1829²² støbt til Tørring af P. P. Meilstrup i Randers, men blev an-

tagelig o. 1910 overført til Hammer (jfr. s. 4346). Begrundelsen var klokkens ringe størrelse, der gjorde, at dens lyd ikke kunne høres ud i sognet og til Tørrings nyere kvarterer, der efterhånden havde bredt sig væk fra kirken (jfr. fig. 39-40). Man ønskede den derfor udskiftet med en større støbestålsklokke,⁷² jfr. ovenfor.

†*Klokke*, tidligst nævnt 1715,¹⁹ bar ifølge Danske Atlas 1768⁷³ en »ukendelig« skrift med årstallet 1317 eller måske 1517. Den omstøbtes i Randers 1829 (jfr. ovenfor).

Nyere *klokkestol* af genanvendte stolper af eg og nye af fyr, istandsat 1984.

GRAVMINDER

Gravsten eller *mindsten(?)*, fra 1600rne, af rød kalksten, 135x82 cm, brækket på midten og et hjørne delvis afslået. Overfladen helt blankslidt bortset fra en ca. 4 cm bred ramme markeret ved en fordybet rille. I våbenhusets guld-

foran døren. Stenen er måske identisk med den, der ifølge Danske Atlas 1768¹⁶ sad i tårnet,⁷⁴ og som havde en indskrift »i gamle Danske Riim, som er en Opmuntring til at høre Guds Ord«.

†*Gravkapel*, indrettet i tårnrummet for flere ejere af Stovgård (jfr. s. 4391), er først omtalt 1768;¹⁶ 1854¹⁷ ønskedes det inddraget i kirkerummet med henblik på opstilling af stole. 1862¹⁸ angives, at det havde en bredde af 4 K alen, dvs. ca. 2,8 m, og en højde til loftet (dvs. det daværende *†pulpiturs* gulv) af 3 alen og 4 tommer, dvs. knap 2 m. Gravkapellet var »udskilt« fra kirken ved en mur med en aflåselig dør midt for kirkens gang. O. 1860⁷⁵ omtales kapellet som temmelig forfaldent, og 1867¹⁷ krævedes det sat i sømmelig stand og de der opbevarede materialer flyttet ud. De der »opstablede« *ni †kister*¹⁸ blev kort efter begravet på kirkegården.⁷⁶

Blandt de i kapellet *bisatte* var kaptajn Peiter Ferd. v. Haugvitz, herre til Stovgård, Alsted og Hammergård, født i Sachsen 1633, død på Stovgård 1695, hans første hustru Deliana v. Offenberg, født i Nyborg 1643, datter af hofmester Christoffer v. Offenberg og Marie Lützau, død 1692,⁷⁷ samt hans anden hustru Dorthe Juel, født 1640, datter af Ove Juel til Brusgård (i Randers amt) og Elisabeth Juel, enke efter oberst Rudolf Offenberg.⁷⁸ Endvidere oberst Henning v. Arnsdorff, født 1683, død 1751, og hustru Elisabeth Reventlow.⁷⁹

Fig. 35. Støbejernskors over proprietær Peter Jørgen Alsted, †1838 (s. 4421). H. Wichmann fot. 1995 - Cast-iron cross to the squire, Peter Jørgen Alsted, died 1838.

Et **kistebeslag* (fig. 34), i form af slægten Levetzaus våben, fundet på kirkegården, stammer muligvis fra en af de ovenfor omtalte, nedgravede *†*kister. Det defekte våbenskjold, fra 1700'erne, af drevet messing, måler for skjoldets vedkommende 16x14 cm og den bevarede del af hjelmklædets akantusslyng 7,5 cm i bredden. Skjoldemærket,⁸⁰ i relief, er i adelspatentet beskrevet som et opadvendt faldgitter, tidligere som en lysestage med fem spidser. Hjelmen med hjelmtegnets påfuglefjer er nu afbrudt ligesom den ene sides hjelmklæde. Siden 1915 i NM (inv. nr. D 8729).

Kirkegårdsmonumenter. 1) *Støbejernskors*⁸¹ (fig. 35), o. 1838(?), over »Peter Iørgen Alsted, proprietair, fød i Ildved 11. mai. 1765, død paa Kobbelgaard 31. december 1838«. Ca. 122 cm højt kors på profileret fod. Det har omløbende profilstav langs alle kanter og trekløverformede ender, hvor stavene desuden mod midten løber ud i ombukninger, hvorunder lille blad. I hvert af trekløvernes felter ses en stiliseret lilje omkring et takket blad. Foran korset er opstillet en jernplade, 52,5x48 cm, hvorpå indskriften med reliefversaler. Opstillet øst for koret.

2) Obeliskagtigt gravmæle (fig. 36), o. 1879, af hvid marmor, 145 cm højt, over Maximilianus Christiansen, f. i Tørring kro 28. maj 1807, død i Veile 27. okt. 1879, og hustru Ane Cathrine Jensdatter, f. i Koutrup 1. febr. 1806, død på Melhede 30. dec. 1868. »Tak for eders virksomhed...«. Indskriften, med fordybet antikva, står under en dobbeltbue, hver med lille stjerne. Herover ses i relief symbolerne for Tro, Håb og Kærlighed, kors, anker og hjerte, flankeret af

Fig. 36. Kirkegårdsmonument af marmor over Maximilianus Christiansen, †1879, og hustru Ane Cathrine Jensdatter, †1868 (s. 4421). H. Wichmann fot. 1995. - *Churchyard monument of marble to Maximilianus Christiansen, died 1879, and his wife Ane Cathrine Jensdatter, died 1868.*

palmeblade. Soklen er prydet af et relief med symbolet for Troskab, et håndtryk omgivet af laurbærkrans. Et kors af marmor, med små stjerner i endefelterne, kroner den stumpvinklede gav. Opstillet nord for våbenhuset.

KILDER OG HENVISNINGER

LA Vib.: Tørring-Hammer. Div. dokumenter 1914-38 (C 405 B). *Ved embedet*: Synsprotokol 1862 f. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Gammel Skanderborg amt i almindelighed s. 2874 samt forkortelser s. 2875. Fagordbog s. 15.

NM2: Håndskrift: F. Uldall: Om de danske Landsbykirker V, 1889, s. 136-38. - Indberetninger ved J. B. Løffler 1877 (bygning, inventar og gravminder), Frantz Hansen 1903 (kalkmalerier og prædikestol), Eigil Rothe 1903 (kalkmalerier), Poul Nørlund 1915

(inventar), Harald Borre 1946 (kalkmalerier), Aage Sørensen 1965, 1967, 1968 (inventar), Olaf Hellvik 1966 (kalkmalerier), Karsten V. Larsen 1990, 1992 (kalkmalerier), Jens Andersen 1995 (inventar) og Vibeke Michelsen 1995 (kalkmalerier, inventar og gravminder).

Tegninger og opmålinger. NM2: Akvareller af kalkmalerier 1903 ved Frantz Hansen. Tegning af font 1941 ved Frode Kristensen. Opmåling af prædikestol samt forslag og projekt til ombygning 1916 ved S. F.

Kuhnel. Projekt til sakristi 1966 samt forskelligt inventar ved Rolf Graae og Richard Aas. *Kunstakademiet bibliotek*: Samling af fortrinsvis bygningstegninger i anledning af udvidelsen 1916 ved S. F. Kuhnel (tilgået fra M. B. Fritz). *Horsens museum*: Grundplaner med henblik på ændring af stolestader, orgel m.v. o. 1937 (ved V. Norn ?). *Kgl. bygningsinsp. Århus*: Korrespondance og tegninger siden 1910.

Litteratur: Arkitekten VI, 1903-04, s. 150-51 (om kalkmalerierne og deres restaurering). Træk af Tørring Sogns Historie, Tørring 1933, heri s. 61 f. Stovgårds historie ved P. Skrubbeltang og s. 107 f. Kirken ved M. Buhl. MeddÅrhSt. 1968, s. 56-58 (hovedrestaurering og tilbygning). Haderslev stiftsbog 1993, s. 116 (lån til restaurering). Landskabskontoret i Vejle amt: Kirkens omgivelser, 1989, s. 138.

Historisk indledning ved Lars Bisgaard, beskrivelse af kirkegård og bygning ved Kjeld de Fine Licht, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen og orgel ved Ole Olesen. Engelsk oversættelse ved Jean Olsen. Redaktionen afsluttet 1996.

¹ Lokaliteten formodes (senere) at indgå i Stovgård, Træk af Tørrings Historie, s. 61.

² DaMag. 4. rk. II, 40.

³ Det såkaldte provstegæsteri. Materialet er samlet og kommenteret med henvisninger i P. Rasmussen: Silkeborg lens jordebog 1586, 1964, s. 62, 116 og 158. 1503 nævnes »den hellige kirkes lod og del på Tørring skov og mark«, hvilken formulering sædvanligvis dækker domkirken, ÆldDaArkReg. II, 42.

⁴ KancBrevb. 8. nov., jfr. P. Rasmussen (note 3), s. 58. Kirketienden var på livstid bortfæstet til Morten Mortensen, måske som repræsentant for sogne-mændene, KancBrevb. 24. april 1594.

⁵ KancBrevb. 11. febr.

⁶ Samme 24. maj. Det bevilgedes i okt. samme år, RA DaKanc. Fortegn, og div. dok. vedk. kirker og sognekald i Danmark og Norge.

⁷ RA. DaKanc. (note 6).

⁸ LA Vib. Landstingets skøde- og panteprot. 1769-72 i følge ejerliste i salgsskøde af 18. april 1770.

⁹ Samme 1720-24, f. 327.

¹⁰ Samme 1737-45, f. 270 og 1745-52, f. 737.

¹¹ Samme 1758-63, f. 271, LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkernes jura patronatus 1756-88 (C 3.1154).

¹² LA Vib. Landstingets skøde- og panteprot. 1776-79, f. 238 og 670 samt 1779-86, f. 608 og 635.

¹³ Samme 1786-92, f. 276.

¹⁴ Nævnt 1856 og 1896 i LA Vib. Provstearkiver. Tyrsting-Vrads hrdr.s provsti. Synsprot. 1837-1909 (C 33.1-4), mens provst Møller i brev af 23. febr. 1892 til ministeriet anfører enkefru Hansen (måske som ordfører for ejerne), RA. Min. for kirke- og undervisningsvæsen. 1. dept. Journ. sag SS 398/1892.

Fig. 37. Nyere lysestager af træ, til ligkapel (?), nu ude af brug (s. 4414). H. Wichmann fot. 1995. - *Newer wooden candlesticks, for mortuary (?). Now out of use.*

¹⁵ Fundet er senest behandlet i K. Bendixen m.fl.: Danmarks middelalderlige skattefund. C. 1050-c. 1550, 1992, s. 245-50 (nr. 26).

¹⁶ DaAtlas, s. 477-78. Ang. tårnets datering henfører også HofmFund. IV, 1759, 762, det til Sehesteds tid som kirkeeejer.

¹⁷ LA Vib. Provstearkiver. Tyrsting-Vrads hrdr.s provsti. Synsprot. 1837-1909 (C 33.1-4).

¹⁸ Synsprot. 1862 f.

¹⁹ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-1803 (C 3.1166-76).

²⁰ RA. Rtk. Rgsk. 1559-1660. Silkeborg len.

²¹ RA. Rtk. Rev. regsk. 1660-ca. 1848. Århus stifts kirkeresk. 1680-94 samt note 19.

²² LA Vib. Provstearkiver. Århus amts sdr. provsti. Synsprot. 1817-54 (C 30.1-2).

²³ Abrahamsen: Orientering, s. 57: 1,5°.

²⁴ Trap: Danmark, 5. udg.

²⁵ RA. Rtk. Rev. rgsk. 1660-ca. 1848. Århus stifts kirkeresk. 1680-94.

²⁶ Glamhullernes meget spidse åbninger, der leder tanken hen på historicismens periode, svarer til adskillige kirkevinduer fra første del af 1600erne. Kansleren valgte sig gravsted i Århus domkirke, ovenfor s. 706.

²⁷ Jfr. B. Beck: Sophus Frederik Kühnel. Den gamle Borgmestergaards arkitekt, i ÅrbGIBy 1994, s. 49-80.

²⁸ I forbindelse med udvidelsen først i århundredet havde det været på tale at tilføje et sakristi ved korgavlen, evt. i form af en apsis (jfr. fig. 4).

²⁹ Noterne 17 og 18.

³⁰ Jfr. Niels Jørgen Poulsen, i Danske Kalkmalerier. Sengotik 1500-36, under red. af Ulla Haastrup, 1992, s. 76-79 og s. 271.

³¹ S. 3889, 3917 og 4026.

³² Sådanne ses bl.a. i Adslev, s. 3108.

³³ Jfr. også Tønning, s. 4052f.

³⁴ Fugle, lidt anderledes tegnet, ses i Spørring, s. 1678 og i Lyngå, s. 1775.

³⁵ Jfr. Them, s. 4122 og Skivholme, s. 1952, ingen af dem udført af Tørring-mesteren.

³⁶ På Frantz Hansens tegning I, efter afdækningen, ses flere detaljer end nu; den nedre, søndre del med noget af planterne er muligvis en rekonstruktion, idet et parti her af tegningen er uden farver som de øvrige figurer.

³⁷ Frantz Hansen har i sin indb. henvist til bilag (dvs. tegning) III a og b, der imidlertid mangler nu.

³⁸ Restauratoren tolkede det som »Lothar«.

³⁹ Jfr. kalkmaleriscene nr. 13 i Århus domkirke, s. 410.

⁴⁰ Frantz Hansens bilag V a og b mangler, derimod er en blyantstegning, markeret bilag V c, med skriftbåndet bevaret.

⁴¹ Sammes bilag VI a og b mangler nu.

⁴² 3. fag har efter et ældre fot. at dømme haft ialt seks skifter.

⁴³ Jfr. kalkmaleriet af S. Eligius i Århus domkirke, omtalt ovenfor.

⁴⁴ Ifølge de angivne mål på tegningerne, ca. 175-185 cm høje, incl. glorieerne.

⁴⁵ Således formodet ifølge rækkefølgen af bilagsbetegnelserne, II og III.

⁴⁶ Jfr. Træden, s. 4085, Hammer, s. 4336 og Åle, s. 4365.

⁴⁷ Niels Rosenkrantz, gift 1662 med Berte Skeel, †1720, jfr. †epitafi i Nicolai kirke i København (DK. Kbh. By, s. 563f.).

⁴⁸ Ved synet var klædet ikke syet endnu, fordi kirkeværgen ikke vidste, hvordan det skulle syes; herom fik han underretning af provsten.

⁴⁹ Afto nyere stafferinger omfattede den ældre blå på kappe og kjortel, en rødmalet »ædelsten« på kronen

Fig. 38. Nådestolsfigur fra †altertavle, jfr. fig. 22 (s. 4412), anbragt i våbenhusniche. Poul Nørlund fot. 1914. - *Throne of Grace figure from †altar-piece, cf. fig. 22, set in a porch niche.*

samt sort på lændeklædet, hovedsagelig på kridtgrund. Fra et understliggende lag var spor af italienskrødtlignende farve på kridtgrund.

⁵⁰ 1903 var figuren blevet erhvervet fra privatbesiddelse og herefter opstillet i våbenhuset (Frantz Hansens indb.).

⁵¹ Ligesom i Åle, s. 4367, kan betegnelsen »ny« godt dække en vis tid før 1715.

⁵² Den ene stage repareret 1984.

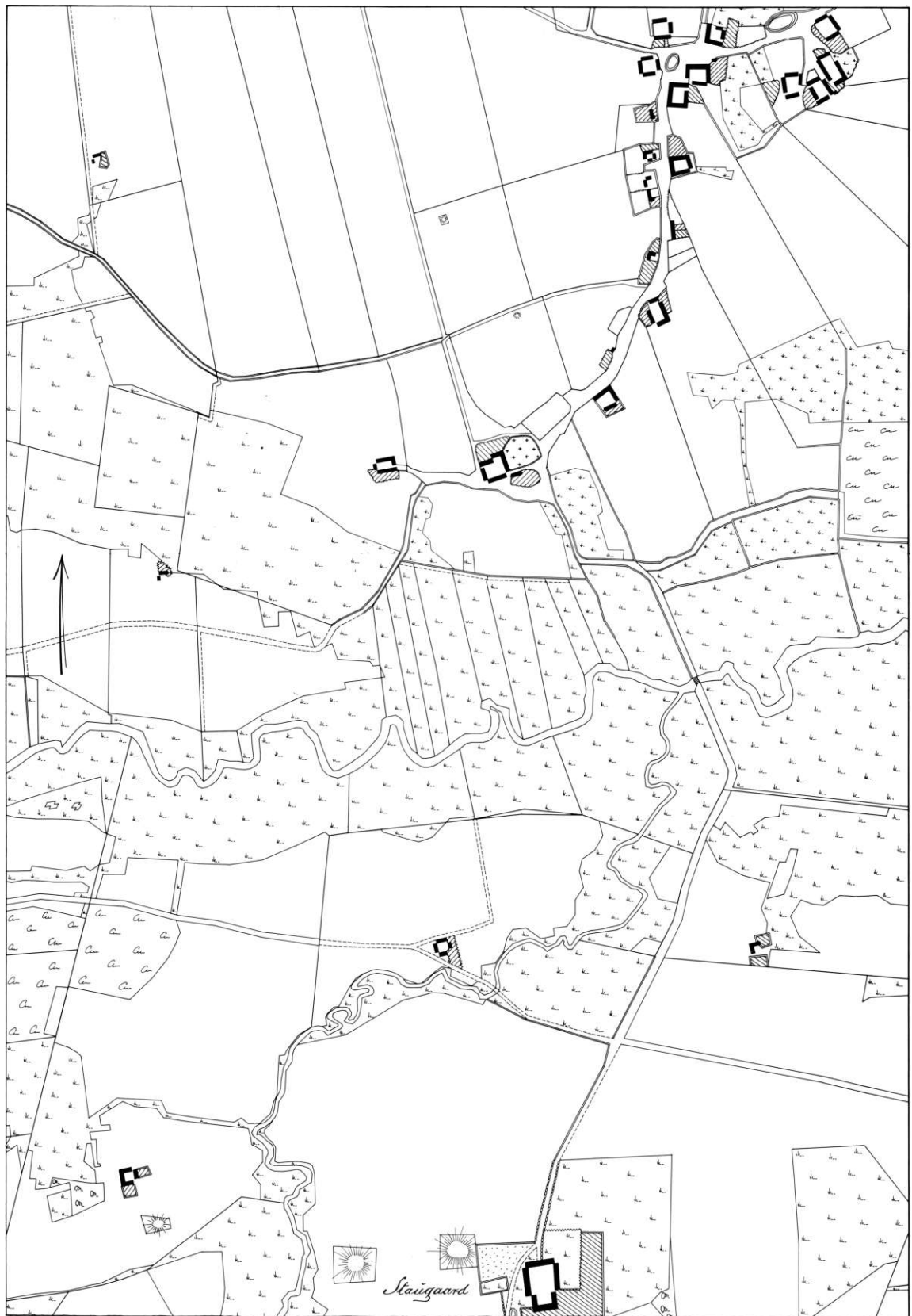
⁵³ Skænket af direktør Nielsen, Randers (Træk af Tørring Historie, s.111).

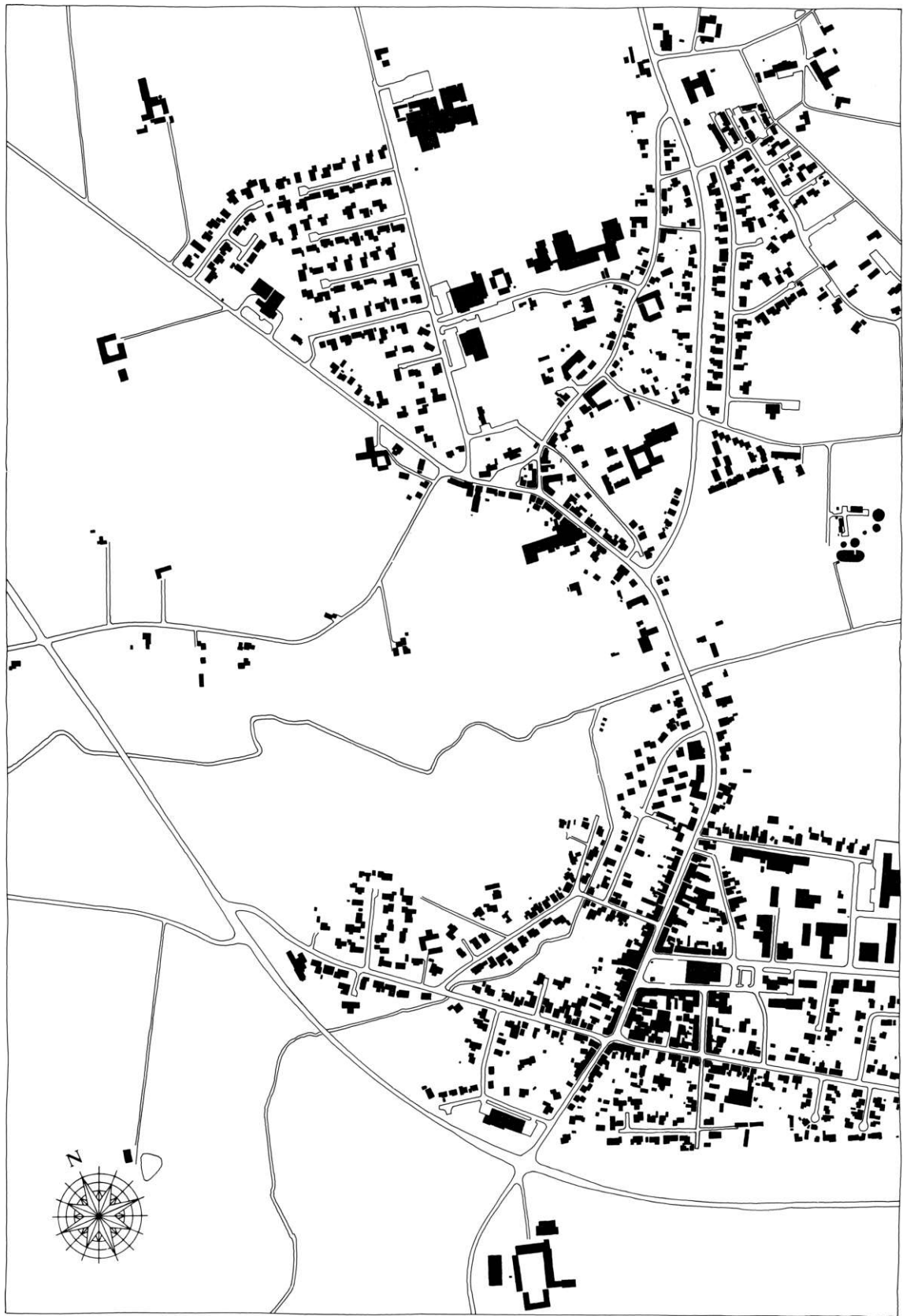
⁵⁴ Skænket af købmand J. Hauge og hustru (jfr. note 53).

⁵⁵ 1967 hævet så foden kom op over gulvfladen.

Fig. 39. (S. 4424) Tørring landsby og en del af området ved Stovgård, 1:10.000. Opmålt henholdsvis 1818 af N. C. Rørbye og 1819 af Ludvig Boesen. Rettelser medtaget til 1863. Kopieret 1982 af Birgitte Andreasen og suppleret 1995 af Jørgen Wichmann. - *Map of the village and the surroundings.*

Fig. 40. (S. 4425) Samme område som fig. 39, tegnet i samme målestoksforhold af KdeFL efter kommunalt matrikelkort 1995. - *The same area as fig. 39, today, drawn in the same scale.*

⁵⁶ Udført efter et maleri af Christen Dalsgaard, Ansgar døber (Træk af Tørrings Historie, s. 110).

⁵⁷ Træk af Tørrings Historie, s. 114.

⁵⁸ Ét fornyet 1967; afsynet 1862 (note 18) kaldes løve-maskerne dødningshoveder, jfr. ↑pulpitur nr. 1.

⁵⁹ 1862 havde trappen syv trin og var forsynet med »tillukket rækværk« op til stolen. O.1868 blev opgangen fornyet med drejede søjler og gelænder (note 18); jfr. ældre fotos.

⁶⁰ Både 1862 (note 18) og før 1967 fandtes intet Johannesmaleri, blot et sortmalet felt ind mod væggen.

⁶¹ 1716 (note 19) omtales »kronen« over prædikestolen som ny og uden staffing; jfr. note 51.

⁶² 1725 manglede gradual i degnestolen (jfr. note 19).

⁶³ RA. Lensregnskaber. Skbg. og Åkær len, a, rgsk. 1617/18. Oplyst af afdøde dr. phil. H. H. Fussing.

⁶⁴ Jfr. Danmarks Stednavne nr. 12. Stednavne i Århus og Skanderborg amter, ved Anders Bjerrum, 1964, s. 171.

⁶⁵ Måske kan denne beskrivelse henvise til den *torso, der er omtalt nedenfor.

⁶⁶ Indkommet i museets ældre periode. Uden museumsnummer. På en seddel står »skænket af? Knudsen, Tørring«.

⁶⁷ Horsens Orgelbyggeri: Katalog 1923.

⁶⁸ Synsprot. 1917 (note 18). På et forslag til kirkens udvidelse, udført af Kühnel, samt på en anden tegning af kirken, mærket M. B. Fritz & Søn, ses to nært beslægtede versioner af et orgel på et højt podium. Facaden har et stort, rundbuet midtfelt samt to ligeledes rundbuede sidefelter. Sidefelterne afsluttes op efter af en vandret gesims, der fortsætter som et bånd hen over midtfeltets piber. Rammeværket prydes af

skjolde, og sidestolperne samt midtfeltet krones af tårnagtige topstykker. Grundplan af kirken, antagelig udført af V. Norn 1937, viser, at orglet var placeret på gulvet i et 2,5 m bredt og 1,7 m dybt hus. Orglet lakeredes, så det fik samme karakter som kirkens øvrige inventar.

⁶⁹ Indlægningsblad i salmebog, med påskriften: »Denne Salmebog tilhører...«. Herpå interiør af Tørring kirke. Kgl.Bibi. stemplet 1907, og NM.

⁷⁰ Ses på ældre fot., jfr. note 69. Den ene skænket 1903 af brdr. Christiansen, Vejle (jfr. note 53).

⁷¹ Træk af Tørrings Historie, s. 111.

⁷² Skrivelse af 16. sep. 1910 fra Ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet til NM2.

⁷³ Note 16; jfr. HofmFund III. 1758, s. 52, der kun nævner årstallet 1317.

⁷⁴ Ifølge sognepræstens indb. 27. dec. 1808 (i NM) var der en sten indmuret i kirkens vestre tårnmur fra samme »seculo« (dvs. århundrede) som (epitafierne) i Åle kirke (jfr. s. 4374).

⁷⁵ Trap: Danmark, 1. udg. 2. specielle del, 2, s. 692.

⁷⁶ Ifølge Løffler 1877 var kisterne »for omtrent en halv snes år siden« nedgravet på kirkegården.

⁷⁷ Ifølge Løffler.

⁷⁸ Jfr. RA. Håndskrift ved J. C. W. og R. Hirsch: Danske og norske officerer 1848-1914, 1,2, s. 370; jfr. HofmFund. III, 1758, s. 52.

⁷⁹ Note 78, s. 127.

⁸⁰ Jfr. Thiset: Stamtavler II, 1891, s. 321 og s. 324.

⁸¹ Jfr. Aase Faye: Danske støbejernskors. Bearbejdet og udgivet af Jan Faye, 1988; jfr. de nært beslægtede kors, kat. nr. 206 og 207, samt kataloget fra Anker Heegårds jernstøberi s. 215, fig. 331, nr. 82.

SUMMARY

The nucleus of *Tørring* church comprises the chancel and nave built of granite ashlar outside, and field stones inside, about the year 1200. In the decades around 1500 the original fabric underwent alterations and enlargements: vaults were built in the chancel and nave, the latter was extended to the west, and a porch was added to the wall of the nave which faced the village. In the 1630s the lord of the manor, who was patron of the church, and also the king's chancellor, built the tower, its curious cupola-shaped roof and small lantern seem to be contemporary with it, although modified by restorations.

The village population grew appreciably at the close of the 19th century and for this reason, to increase the seating capacity of the church, S.F. Kuhnel was commissioned to design a large side aisle; it was built in 1916. At the major restoration undertaken in 1966 a sacristy was added to the east gable of the side aisle (architects Rolf Graae and Richard Aas).

The mural paintings which decorate the original parts of the church are both rich and unusual although repeated restorations have left their mark. In several stages between 1500-20 the workshop of the »Lily master« furnished the vaults with the usual local geometrical motifs (rosettes for example). The murals on the walls date from about 1525 and they seem to illustrate the time of conflict between Catholicism and Lutheranism. The murals from the late Catholic period are farthest east; they portray the Virgin Mary as the Mother of Sorrows, and Christ both as the Seated Man of Sorrows, and bound to the Column of the Flagellation, followed by

four (three still extant) bishop saints. Then follows the Saviour teaching his disciples, sending them forth to preach the gospel. At *Tørring* it possibly refers to the convent as intermediary, and embodied by the five figures seated in canopies in the west bay. Probably the figures of the four Evangelists are displayed on the south wall; the one standing behind a pulpit would be preaching, therefore emphasising the message of the New Testament.

The restoration of 1966-67 brought about alterations to the interior of the church in that the Romanesque font was moved forward, and a late medieval Throne of Grace figure from an altar-piece was placed in the compartment of a new altar-piece which now stands on a modern altar of granite.

The extension of the church to the south about 1916 in order to seat a growing congregation caused changes to be made to the furniture and fittings. The pulpit from c. 1625 was moved from the south wall to the north wall, and its sounding board c. 1700, corresponding to the one in Østbirk, was adapted to fit the new position. Pews had been regularly renewed over the course of time, particularly after about 1870, and the west gallery with pews as well as the manorial pew, and manorial burial chapel in the tower chamber were pulled down at the close of the 19th century. A former altar-piece painting dating from 1863 has been hung in the extension of 1916, together with a bronze crucifix after J.A. Jerichau's model from 1853. A cast-steel bell from 1911 has replaced a bell cast in 1829, now in Hammer church.

INDHOLDSFORTEGNELSE FOR ÅRHUS AMT, 8. BIND

TYRSTING OG VRADS HERREDER

Country churches. With English Summaries

Kort over Tyrsting herred	3715
Kort over Vrads herred	4107

Brande	4145	S. Knuds †kapel	4250
Brædstrup (Ring)	3995	Sønder Vissing	3809
Bryrup	3909	Them	4109
Ejstrup	4179	Træden	4075
Føvling	4015	Tyrsting	3963
Gludsted	4207	Tømmerby †kirke	4151
Grædstrup	3935	Tønning	4043
Hammer	4331	Tørring	4391
Hampen	4251	Vinding	3883
Klovborg	4255	Virklund	4153
Krejbjerg †kapel	4213	Vissing †klosterkirke	3842
Linnerup	4309	Voer †klosterkirke	3874
Mattrup †kapel	3992	Voerladegård	3847
Nørre Snede	4215	Vrads	4157
Ring-Brædstrup	3995	Øm †klosterkirke	3777
Rye	3717	Åle	4351